

Ponedjeljak, 26. januar 2004.
Svedok Dejn Mening (Dean Manning)
Svedok Rejno Tunens (Reynaud J. M. Theunens)
Otvorena sednica
Optuženi je pristupio Sudu
Početak u 9.05 h

Molim ustanite. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju zaseda. Izvolite, sedite.

SUDIJA MEJ: Neka svedok pročita svečanu izjavu.

SVEDOK MENING: Svečano izjavljujem da ću govoriti istinu, celu istinu i ništa osim istine.

SUDIJA MEJ: Izvolite, sedite.

SVEDOK MENING: Hvala.

SUDIJA MEJ: Izvolite, gospodine Najs (Nice).

GLAVNO ISPITIVANJE: TUŽILAC NAJS

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Recite nam vaše ime.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ja se zovem Dejn Pol Mening (Dean Paul Manning) .

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Vi ste istražitelj ovog Suda.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS: Uskoro ćemo da pogledamo vašu biografiju. Ali pre toga, časni Sude, molim da se izveštaj ovog svedoka usvoji po Pravilu 89(F) u skladu sa vašom odlukom od septembra 2003. godine. Mi ovde imamo jedan registrator sa dokumentima koji se uvode preko ovog svedoka. Molim da se tome dodeli broj dokaznog predmeta.

sekretar: Dokazni predmet 642, časni Sude.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ovde se radi o telima iskopanim tokom ekshumacije posle ubistava u Srebrenici i nisam siguran, u svetlu stava optuženog, koliko će ovo da bude kontraverzno, prema tome, samo ukratko ću ovo da obradim. Ovaj svedok se, naravno, pripremao na osnovu dosta obimne literature koja se spominje u njegovom izveštaju. Materijal je obelodanjen optuženom, ali svakako nema nikakve potrebe da se Pretresno veće opterećuje sa tim kao sa dokaznim materijalom. Gospodine Mening, vi radite ovde kao vođa tima istražitelja u Tužilaštvu, a pre toga ste radili u saveznoj policiji u Australiji (Australia).

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Kada ste došli ovde?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ovde sam došao prvi put u avgustu 1998. godine.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ostali podaci vezani za vašu biografiju se nalaze u vašem *curriculum vitae*. Kad ste došli ovamo i postali šef tima broj 5 koji se bavi istragama u Hrvatskoj ... Izvinite, tim broj 4 se bavi istragama u Hrvatskoj. Da li ste imali neke posebne obaveze vezano za Srebrenicu?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Odmah kada sam počeo da radim u Tribunalu, postavljen sam da radim istragu u Srebrenici. Koordinisao sam rad timova koji su radili ekshumacije. Nastavio sam da radim na tome sve dok nisam otišao iz tima u septembru prošle godine.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I da li ste vi lično prisustvovali većini ekshumacija u u mestima gde su vršene ekshumacije?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. U Srebrenici sam bio prisutan na tim lokacijama, bilo pre, bilo posle ekshumacije i tokom ekshumacije, a one ekshumacije koje su obavljene pre nego što sam ja došao na Sud, te lokacije sam naknadno posetio.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I na osnovu tog iskustva, koju količinu materijala ste proučili da biste pripremili ovaj izveštaj?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tokom celog perioda ekshumacija ja sam bio zadužen ne samo za istražnu stranu ekshumacija, već i za mrtvačnicu u Visokom i ja sam proučio svu njihovu evidenciju, sve postupke koje su oni

obavili. Takođe sam koristio materijale i izveštaje o autopsiji i to sam dostavio raznim veštacima, ekspertima koji su bili angažovani u Tribunalu. Isto tako sam proučio ove njihove izveštaje i ja sam sastavio rezime tih izveštaja.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Postoji još jedan izveštaj na koji ćemo da se osvrnemo pred kraj vašeg svedočenja i to će da postane poseban dokazni predmet. To je izveštaj gospodina Hozea Barajbara (Jose Baraybar) iz januara 2004. godine.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. I on je bio glavni antropolog u Međunarodnom sudu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Vaša izjava koja nosi datum 24. novembar 2003. godine se nalazi u tabulatoru 1 dokaznog predmeta 642. Da li je ta izjava tačna, koliko je vama poznato?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, ta izjava je tačna, ali moram da kažem da broj tela koji je naveden u toj izjavi je izmenjen u svetlu izveštaja gospodina Barajbara.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Doći ćemo na to kasnije. Vaša biografija pod 1A tačno navodi sve podatke.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: A sad molim da se stavi na grafoskop tabulator broj 2. Vi ste govorili generalno o izveštajima koje ste pregledali da biste pripremili svoj izveštaj. Prema tome sad ćemo da pogledamo kakav je bio obim tog vašeg zadatka i koliko ste temeljno sve to morali da uradite. Ovdje vidimo četiri izveštaja: dva od gospodina Barajbara, jedan od gospodina Klarka (John Clark) i jedan od gospodina Hedlija (Hedley) 2001. godine. Onda imamo četiri izveštaja u 2000. godini i onda čitav niz izveštaja od 1996. do 1999. godine. Da li je to tačno?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, tačno je. Ti izveštaji se vide i na drugoj strani. Mnogi od ovih izveštaja su imali po više tomova i tu je bilo hiljade i hiljade stranica.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Sada prelazimo na tabulator 3. Dakle ponovo da bismo se upoznali sa tim kakav je bio obim vašeg zadatka, ovo pokazuje grobove koji su bili ekshumirani i analizirani od strane Tužilaštva ovog Tribunala od 1996. godine. Dakle, obrađene su četiri lokacije, a zatim

1998. godine se ovde opisuje sedam lokacija, 1999. godine pet lokacija, 2000. godine četiri lokacije i 2001. godine dve lokacije. Zatim u tabulatoru broj 3 vi govorite o ekshumacijama koje su obavile vlasti Bosne i Hercegovine pod nadzorom Suda i tu se vidi da je bilo jako puno ovih ekshumacija 1998. godine i jedna 2001. godine. Da li je to tačno?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: To je tačno. Ja hoću da kažem da su primarne lokacije, odnosno primarni grobovi oni koji su crnim slovima navedeni, a ostale lokacije su navedene malim slovima.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Sada ćemo da pogledamo kartu koju možemo da vidimo u tabulatoru broj 4. Ako se ovo stavi na grafoskop, videćemo samo deo ove karte, ali ako pogledamo ovu kartu koja se nalazi u tabulatoru broj 4, onda ćemo da vidimo celu tu teritoriju. Možda da kažem za tehničku kabinu, ako oni budu ovo stavili na grafoskop, onda je možda najbolje da vi to pokazujete pokazivačem. Vi, dakle, pravite razliku između primarnih i sekundarnih grobnica. Da li je to, znači, razlika između lokacija gde su tela stavljana odmah posle egzekucije i onih koja su pomerana?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Koje su bile metode koje su koristile vlasti da odrede koje su primarne grobnice?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Pa prva metoda je bila ... Koristili su preživeli da bi oni identifikovali masovne grobnice, a druga je bila snimanje iz vazduha koje je obavila američka vlada i koja je pokazala kako su kopane te primarne grobnice.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Dakle, te primarne grobnice su pronađene tako što se videlo iz vazduha da su vršena određena iskopavanja odmah posle pogubljenja u Srebrenici?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, tako je. Ili odmah posle ili u vreme pogubljenja, korišćena je mašinerija da bi bila vršena ta iskopavanja.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I kasnije, na drugim lokacijama opet se videlo, snimajući iz vazduha, da je bilo nekih iskopavanja.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, odmah u septembru i u oktobru 1995. godine, primarne grobnice su bile iskopane, to se vidi na tim fotografijama i videlo se da su iskopane i sekundarne grobnice i kako se taj proces nastavio, prvo su zatvorene primarne grobnice, a onda i sekundarne.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Sada gledajući tabulator 4 dokaznog predmeta 642, ako pogledamo gornji deo ove karte, vidimo da ovde ima nekih crvenih krugova. To su primarne grobnice: prvo ova na branjevačkoj vojnoj ekonomiji i zatim brana kod Petkovca i Orahovac. Da li je to tačno?
SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. To je u severnom delu ove karte.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim da nam sada poslužitelj pokaže i južni deo karte. Ovde vidimo primarne lokacije: Konjević Polje, Cerska, Nova Kasaba, Ravnice i Glogova.
SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I možemo da vidimo i samu Srebrenicu. Udaljenost Srebrenice od najsevernije primarne lokacije, što je, zapravo, Branjevo, vojna ekonomija, kolika je ta udaljenost?
SVEDOK MENING – ODGOVOR: Pa, dakle, to je otprilike 80 kilometara od te najjužnije tačke do ove najsevernije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I to je, naravno, vazdušnom linijom.
SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Vi ste bili u ovom području. Kažite nam otprilike koliko je potrebno da se vozi putem od Srebrenice do ove vojne ekonomije "Branjevo"?
SVEDOK MENING – ODGOVOR: Zavisi od toga kakvo je stanje puta. To se dosta promenilo, ali ja bih rekao, recimo, dosta brzo bi moglo da se stigne, za sat i po do dva.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Onda vidimo sekundarne lokacije. Možemo sada da ostanemo na ovom južnom delu karte. Vidimo ovde Zeleni Jadar, a onda na severnom delu karte vidimo da tu postoji nekoliko lokacija: Hodžići, Liplje i Čančari, na tom putu.
SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Dakle sem toga što se iz vazduha videlo da su kopane ove sekundarne lokacije, da li ste vi bili u stanju da napravite vezu između prve primarne lokacije i sekundarne lokacije, koristeći forenzičke metode?
SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, mogli smo.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ovo je označeno na karti i mislim da je to vidljivo, ako pogledamo ovu crvenu crtu koja ide od vojne ekonomije "Branjevo" do puta kod Čančara, vidim, otprilike, u sredini tog luka da ovde stoji da su uzimani uzorci zemlje, polena i tako dalje. Objasnite to, molim vas?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Pa kad smo istraživali te lokacije imali smo tamo jednog eksperta koji je posumnjao da postoji veza između primarnih i sekundarnih lokacija i on je izvršio istragu i ustanovio je da zemlja koja se nalazila u sekundarnoj grobnici bila doneta od nekud drugo, da to nije bila zemlja koja je poticala sa te lokacije, što nam je zapravo pokazalo da su tela bila prebačena iz primarne grobnice u sekundarnu. Isto tako, povezi preko očiju i trake kojima su ljudi bili povezani, uglavnom su bili napravljeni od materijala, ne od zavojnog materijala, nego od običnog materijala i to su istražili holandski forenzičari, njihov Institut za sudsku medicinu i videli smo da se to poklapa po boji, po tkanju, po uzorku tog materijala sa onim koji je nađen u sekundarnoj grobnici. Prema tome, taj proces smo koristili da bismo povezali primarne lokacije sa sekundarnim lokacijama grobnica.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Dakle možemo isto tako da vidimo da ste napravili i kolekciju raznih natpisa, stakla, zemlje, polena, poveza za oči i tako dalje kao i ostataka od metaka?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Što se tiče Kozluka, pronađeno je sve to i na površini. Isto tako je nađen i taj materijal i među telima u grobnici, u sekundarnoj grobnici. Američka agencija za alkohol, duvan i vatreno oružje (ATF, The Bureau of Alcohol, Tobacco and Firearms) je izvršila rad na ovim ostacima municije i u primarnoj i u sekundarnoj lokaciji i uspeji su to da povežu, da vide da se oni poklapaju i isto tako smo uspeji da nađemo vezu između Kozluka i sekundarne grobnice u Čančarima, označene sa 1.3.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Brana pored Petkovca je isto tako bila povezana na osnovu uzoraka zemlje i polena sa onom lokacijom u Liplju, je li tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Kao i Orahovac i sedam lokacija na putu ka Hodžićima, da li je to tačno?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, to je tačno, iako su oni samo povezani sa tri grobnice koje su navedene, a četiri sledeće nisu bile istražene od strane Tribunala.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pre nego što pređemo na gornji deo karte, vidimo da je ovde označeno mesto pogubljenja crnom bojom. Da li možete nešto da nam kažete o tome? To je dom u Pilicama.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, to se zove Pilica. Mi smo ustanovili da je dom u Pilicama bilo mesto pogubljenja i istragu je obavila američka mornarica. Nađeni su jasni tragovi da je tu bio masakr, nađeni su tragovi krvi. Analizirali smo DNK tih tragova. Našli smo, isto tako, tragove eksploziva koji je imao dosta veliku količinu trinitrotoluena (TNT) koji je vrlo eksplozivan materijal, a našli smo određene personalne tragove koji ukazuju o tome da je dosta ljudi bilo pogubljeno u toj zgradi.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Sada ćemo da vidimo nešto šta se nalazi u donjem delu karte, dakle napravljena je veza između Glogove 1 i 2 i Zelelog Jadra na osnovu uzoraka polena i zemlje.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Kako ste povezali artefakte koji su pronađeni na mestu pogubljenja u Kravici sa Glogovom 2? Samo u nekoliko crta, molim vas.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Pogubljenje u Kravici je bilo pogubljenje širokih razmera i tokom toga nađeni su tragovi granata i raketa i projektila koji su korišćeni. Isto tako, delovi zgrade su bili uništeni da bi se olakšalo pomeranje tela koja su onda odatle bila odneta u primarnu grobnicu Glogova 1 i 2. Našli smo i materijal koji uključuje i građevinski materijal, cigle. Dakle takve stvari smo našli.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Našli ste, dakle, deo vrata koji ste mogli da uklopite.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, našli smo. Našli smo ram za ulazna vrata u to skladište u mestu Glogova i mogli smo to tačno da uklopimo na mestu pogubljenja u Kravici.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Koliko ljudi je tamo ubijeno?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Pa mi mislimo da se radilo otprilike o oko 1.000 ljudi.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ali ta ulazna vrata, ram za ulazna vrata, nisu bila dovoljno velika da bi omogućila kamionu da uđe i da se utovare sva ta tela.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Zapravo tu je korišćen jedan eskalator koji nije mogao da uđe i izvađena su bila ta vrata da bi ta mašina mogla da uđe u zgradu i da bi pokupila sva ta tela i zatim ih prenela u ono šta mi smatramo da je bila grobnica, a zatim kasnije i u sekundarnu grobnicu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I onda ste našli i delove cigle i materijala koji je korišćen prilikom izgradnje.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Sada tabulator 5. Sada ćemo ukratko da obradimo ovaj dokument. Dakle ovo je jedna tabela koja pokazuje vezu koja je ustanovljena između primarnih i sekundarnih grobnica i pogledaćemo samo ovo šta se odnosi na Kozluk. Dakle našli ste oznake na flašama, na staklu, na zemlji, imali ste uzorke polena i tako dalje i to ste sve povezali sa lokacijama Čančar 1 i 2.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. To pokazuje vezu o kojoj smo malo pre govorili kada smo gledali kartu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Sada da pređemo na tabulator 6.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: I tu se uglavnom bavimo onim šta je ustanovljeno kada je Američka agencija za alkohol, duvan i oružje radila ovu istragu i pokazuje da smo mogli da uporedimo municiju koja je pronađena na ove dve lokacije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da, svakako. Mi sada ne obrađujemo ovde jednu grobnicu, pa onda sledeću grobnicu i tako dalje, već se krećemo od ovog skladišta gde su ljudi bili pobijeni, do grobnice gde su tela bila deponovana.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Zapravo smo našli ostatke municije u tom skladištu koji su se poklapali sa onim šta smo našli na lokaciji broj 5.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ovaj dokument pod tabulatorom 7, mislim da ste našli otprilike 390 poveza za oči i raznih poveza iz masovnih grobnica koje su pronađene 1996. i 1998. godine?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. To je tako. To što smo pronašli te poveze, preneli smo u holandski Institut za sudsku medicinu i oni su ustanovili vezu između vrste materijala koja je korišćena za te poveze za oči u primarnim grobnicama, sa onim koji su nađeni u sekundarnim grobnicama. I na ovoj tabeli je to prikazano.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Videćemo uskoro to na jednom snimku. Sada, molim vas, fotografiju 5. Oprostite, ne 5 nego 8. To prikazuje otprilike kakve ste stvari nalazili. To je, dakle, fotografija tela koje je poluraspadnuto, ali vide se ovde povezi, dakle vide se da su vezane ruke, noge i tako dalje.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, ovo je fotografisano u Kozluku. Vidi se, isto tako, dosta stakla oko tela.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Sada da pogledamo tabulator 9 koji možda nije sasvim jasan. Molim da se to ipak stavi na grafoskop. Dakle, ovde se vidi stopalo u čarapi ili ono šta je ostalo od toga. Vidi se kost. Po čemu je ovo značajno? Mislim da to nije baš očigledno na fotografiji, ali ovde sa desne strane, šta to vidimo?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Pa značaj ove fotografije je što vidimo zeleno staklo. Dakle ovde se vidi zeleno staklo. Ovo je sekundarna grobnica "Čančari 3" i vidimo delove tela i razbijeno staklo koje smo mogli da povežemo sa primarnom lokacijom u Kozluku.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Jedan od vaših zadataka je bio da sastavite procenu, koliko god je to bilo moguće, broja tela koja su pronađena tokom tih ekshumacija?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas tabulator 10. I dok se to stavlja na grafoskop, ukoliko ste imali jednu grobnicu koja nikada nije dirana i u koju su tela samo stavljena, bilo bi lako da samo izbrojite broj tela koji ste tamo našli i da tako dođete do tog broja?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. U masovnoj grobnici u Cerskoj je bilo 150 celih tela i to je jedinstven slučaj zato što ta grobnica nije dirana.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Dakle jednom kada se ponovo iskopavaju te grobnice i kad se ustanovi da su tela prenošena, da li postoji ta opasnost da

vi dva pute računate jedno isto telo, a zato što se jedan deo nalazi ovde, a drugi na nekom drugom mestu?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. I taj problem se otežava time što je korišćena teška mašinerija tom prilikom, a koja je, dakle, prenosila sve to po putevima i događalo se da se kosti teško oštete tokom tog procesa prebacivanja i da se još više usitne ostaci.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas da nam sada objasnite vaš metod za kalkulaciju? Ovde vi koristite skraćenicu "MNI". To znači "najmanji broj pojedinaca", da li je to tačno?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, to znači "najmanji broj pojedinaca".

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I možete li, molim vas, da nam objasnite ovu tabelu?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, mogu da objasnim, ali se ovde brojke koriguju izveštajem gospodina Barajbara. Ovaj "MNI" broj, "najmanji broj pojedinica" je kalkulacija koju su koristili antropolozi tako što su proučavali apsolutno najmanji broj tela do koga može da se dođe zbrajanjem tih preostalih kostiju. Kada imate i primarnu i sekundarnu grobnicu, onda ovaj broj mora da bude tačan, iako se mi trudimo da to vrlo oprezno procenjujemo. Prema tome, vidite da smo ovde u Cerskoj izračunali da je bilo 150 tela. Nije bilo nikave potrebe da se oni povezuju sa nekim drugim lokacijama, jer je ovo primarna grobnica. A recimo lokacija "Orahovac" i "Hadžići 5", ta tela su bila razasuta u dve grobnice koje su bile spojene, tako da smo tu koristili oprezniju metodu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Na istom dijagramu vidi se i broj poveza za oči i broj poveza za ruke sa raznih lokaliteta.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ako uzmemo u obzir ono šta stoji u poslednjem izveštaju Hozea Barajbara, recite nam u kom stepenu vaše brojke treba da budu ispravljene?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Kada je reč o povezima za oči i za ruke, ta se brojka ne menja. To nije bio deo mog izveštaja. Kada je reč o najmanjem mogućem broju pojedinaca, ta je brojka kombinovana sa rezultatima gospodina Barajbara, jer je on proučavao sve grobnice. Mislim da moram da proverim izveštaj, mislim da je on dao brojku od 2.541.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pre nego što pređemo na preostale tabulatore ovog dokaznog predmeta 642, zaustavimo se ovde. 2.500 je brojka dosta bitno manja od broja koji se obično povezuje sa Srebrenicom. Kako objašnjavate tu razliku?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Mislim da je to sasvim razumljivo ako uzmemo u obzir da je ta brojka od 2.500 veoma oprezna brojka. Kao što sam rekao, u tu brojku nisu uključeni veliki broj delova tela koje tek treba proučiti. Isto tako, ta brojka ne uzima u obzir sekundarne grobnice iz kojih tela tek treba da budu ekshumirana, što sada radi ovaj Tribunal i bosanska Komisija za nestale osobe. Kada je reč o šteti koja je naneta leševima, mora da se kaže da možda nikada neće da bude moguće da se dovrši istraživanje broja leševa. Kod brane u Petkovicima, jedna vreća za leš može da sadrži ostatke 20 pojedinaca. Tu vreću jedan čovek može da podigne. Na tom mestu, isto tako, pronašli smo nekoliko stotina lobanja. Međutim, u primarnoj grobnici pronašli smo samo nekih tridesetak leševa. Isto tako, u tu brojku ne ulaze primarne grobnice za koje još uvek sumnjamo da postoje, kao ni sekundarne grobnice za koje takođe sumnjamo da postoje i, kao što sam rekao, ne ulaze ni tercijarne grobnice. Prema tome, ta je procena niža nego procene nestalih ljudi. Međutim, ja smatram da u tu brojku ipak ulazi značajan broj ljudi kad se uzme u obzir broj tela u grobnicama koje još nisu ekshumirane.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pogledajmo sada nakratko tabulatore od 11A do 22. Mislim da to može zajedno da uđe u spis. To je primer vrste materijala s kojom ste vi radili. 11A je, čini mi se, jedna lična karta pronađena na jednom lešu. Ne, izvinjavam se, to je broj 11, ne 11A. Dakle ne vidi se baš najbolje, ali ovde vidimo ličnu kartu. U gornjem levom uglu vidi se da piše nešto u vezi sa Srebrenicom.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Ako pogledate ovde gde sad pokazujem, videćete da je mesto izdavanja ove lične karte Srebrenica i, isto tako, podaci sa ove lične karte upoređni su sa podacima sa spiska nestalih osoba Međunarodnog komiteta crvenog krsta (International Committee of the Red Cross).

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I to je ono gde u 11A možemo da pronađemo upravo isto ime. Pokažite nam to, molim vas? To je negde oko sredine, s leve strane.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, gospodine Najs. Samo trenutak. Još to nisam pronašao. Ramo Kadrić, rođen 1960. godine i nestao je u Srebrenici.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da. Tabulator 12, molim. Vidimo jedan ručni sat na kome se takođe spominje Srebrenica.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, to je pronađeno u sekundarnoj grobnici "Zeleni Jadar 6". Tu vidimo i ime jednog preduzeća iz Srebrenice.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I pominje se 10 godina rada.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Zatim tabulator 13. Fotografija jednog dečaka. U čemu je značaj te fotografije?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: To je fotografija pronađena u primarnoj grobnici u Rožetama. U jednom novčaniku pronašli smo jednu kolekciju fotografija povezanih jednom trakom. Značaj je u tome da ta traka dolazi takođe iz "Unis - Ferosa". To je isto preduzeće koje se vidi i na onom ručnom satu i, kao što vidite i ovde piše "Srebrenica, Jugoslavija".

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim tabulator 14. To je dijagram koji detaljno pokazuje lokacije gde su pronađeni povezi za oči i ruke. U čemu je značaj ovog dijagrama, ili je to kopija onoga šta smo već videli?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Pa ovo je jednostavno jedna jednostavnija tabela u kojoj se na lakši način može pronaći gde je svaki povezi za oči pronađen, u kom grobu, kod koje osobe, kao i ukupan broj poveza za oči i za ruke.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Tabulator 15 je primer na koji su povezi za oči na terenu pronađeni. Dakle vidimo povezi za oči na lobanji. Osim toga, vidimo i nešto stakla ovde. Da li je to staklo slično onom zelenom staklu koje smo ranije videli?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Tako je. To je grobnica kod Kozluka. Ovdje se jasno vidi to zeleno staklo.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Tabulator 16 je jedna kolekcija svih poveza za oči koji su pronađeni. Recite nam kako treba da tumačimo ovu tabelu? Znači ona je organizovana na sledeći način: ako pogledamo gornji levi ugao, vidi-

mo da je tamo ime lokaliteta, farma "Branjevo", zatim vidimo dva poveza za oči. Znači to su dva poveza za oči pronađena na tom mestu.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je. To su, znači, povezi pronađeni na toj primarnoj lokaciji. Sledeća lokacija je sekundarna grobnica i na taj način, ako idete horizontalnom linijom, videćete ... Idete od grobnice do grobnice, prvo primarna, a onda njena povezanost sa sekundarnom grobnicom.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Jedna od stvari koje ste vi uspeli da uradite jeste to da ste povezali poveze za oči pronađene na jednoj lokaciji, sa onim povezima pronađenim na drugoj lokaciji, koristeći se vrstom poveza. Čini se da je dobar primer za to povezi za oči koji izgleda da su isečeni od jednog istog komada materijala.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Evo pogledajte ovo ovde. Videćete ovde ono šta ja nazivam "okvirom". To je jedan kvadratni oblik tkanine, to se vidi ovde, to se pojavljuje na još mesta i od tog komada materijala isečena je sredina i zatim korišćena da se time vežu oči. I vidite da se to ponavlja na više mesta.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Znači da to može da se vidi na više mesta u ovom nizu fotografija?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ima, naravno i drugih sličnosti o kojima vi možete da govorite sudijama ukoliko to bude potrebno, a sada prelazimo na tabulator 17. To su povezi za ruke. Tabela je napravljena na istom principu. Možete li ponovo da nam objasnite neke sličnosti koje mogu da se vide na povezima za ruke u različitim grobnicama?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Bilo je tri vrste poveza za ruke: žica, kanap i tkanina. I ako pogledate tkaninu, vidimo sličan obrazac kao i kod tkanine koja je korišćena kao poveza za oči. Isto tako imamo materijal koji je bio iste boje kao i materijal koji je korišćen za poveze za oči. Istragu o tome sproveo je norveški forenzički institut i utvrdio da postoje poklapanja.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Molim vas tabulator 18. To je jedan primer kako su povezi za ruke pronađeni na sapunificirajućem lešu?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, to je takođe masovna grobnica u Kozluku i tu se vidi kako je poveza za ruke napravljen od tkanine. Ovde nedo-

staje druga ruka, dakle druga ruka bi išla kroz drugi deo poveza. To su bili povezi koji su najčešće korišćeni.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: A tabulator 19 pokazuje poveze za ruke od žice.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, to je iz grobnice "Nova Kasaba" i ovde se vidi jedan čovek kome su ruke čvrsto vezane žicom, žicom za ograde. Sva tela koja su pronađena u toj grobnici su povezana žicom, baš kao i ona koja su pronađena u Cerskoj.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim tabulator 20.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ovo je treća vrsta poveza za ruke, a to je konopac. Na ovoj fotografiji su leševi iz primarne grobnice "Glogova". Ovde zapravo vidimo dva čoveka koja su bila povezana zajedno. Ovo su ruke jednog čoveka koje su bile zavezane zajedno i ovde vidimo još jednu ruku drugog leša. I tu je bilo pronađeno 12 ljudi, odnosno šest parova koji su povezani zajedno.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I na ovim fotografijama, naravno, nakon što su izvađene iz grobnica, stvari se vide onako kako su pronađene.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, ta su tela bila u potpunosti skeletizovana i ova fotografija je snimljena u mrtvačnici i na njoj smo pokušali da pokažemo način kako su te kosti izgledale u grobnici.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Tabulator 21.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ovo je fotografija ostataka eksploziva na zidu farme u Pilicama. To je sličan obrazac koji je ispitala Mornarička služba za istrage (NCIS, Naval Criminal Investigative Service) i pronašla velike količine ostataka eksploziva.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Tabulator 22, molim vas. Šta je u tabulatoru 22?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ovo je fotografije na brani kod Pilica. Ovde se vidi jedna mrlja krvi. Takve su mrlje analizirane i ustanovljeno je da sadrže ljudski DNK.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Hvala. Sada ne moramo ovo da gledamo, ali u tabulatoru 23 je vaš izveštaj od 16. maja 2000. godine i zatim tabulator 24,

vaš izveštaj iz februara 2001. godine i u tabulatoru 25 vaš izveštaj od 24. avgusta 2003. godine.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: A nedavno ste primili izveštaj gospodina Barajbara koji je sačinjen u januaru 2004. godine. Tabulator 26 smo već objasnili. To je CD na kom se nalaze svi dokazni predmeti, tako da sada molim da se izveštaj gospodina Barajbara iz 2004. godine uvrsti u spis, pod tabulatorom 27 ovog dokaznog predmeta. Hvala, nemam više pitanja za ovog svedoka.

SUDIJA KVON: Brojevi tabulatora nisu mi baš sasvim jasni.

prevodioci: Tužilac nije uključio mikrofون.

TUŽILAC NAJS: Gospođa Diklić (Diklich) je u pravu: ako se na CD nalaze tabulatori od 26 do 52, onda bi, u stvari, ovaj poslednji izveštaj trebao da dobije broj 53, tabulator 53.

SUDIJA KVON: Ja znam da vi nemate dovoljno vremena, međutim vi nam opet niste dostavili indeks sadržaja cele fascikle. Vrlo je teško da se stvari prate na taj način.

TUŽILAC NAJS: Izvinjavam se. Indeks bi svakako trebalo da postoji. Napravićemo ga.

SUDIJA MEJ: Hvala. Imate jedan sat i 10 minuta za unakrsno ispitivanje, ukoliko postoje stvari koje Odbrana želi da iznese. Izvolite.

UNAKRSNO ISPITIVANJE: OPTUŽENI MILOŠEVIĆ

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Mening, vi ste u glavnom ispitivanju pomenuli da ste pregledali, sabrali, analizirali veliki broj izveštaja, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li bilo koji iz tog velikog broja izveštaja koje ste vi pregledali, analizirali i sabrali, ima bilo kakve veze sa nekim

iz Savezne Republike Jugoslavije, bilo pojedničano, bilo u pogledu nekog organa ili bilo šta drugo.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Izveštaji koje sam ja pregledao ne spominju ništa tako.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Hvala vam, gospodine Mening. Sad mi recite samo nekoliko podataka o vama. Šta ste vi, u stvari, po profesiji? Shvatio sam da ste ovde zaposleni, je l' tako, kao istražitelj?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Radio sam ovde kao istražitelj od 1998. godine do septembra 2002. godine. Nakon toga sam postao vođa istražnog tima, tako da sam sada istražitelj.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Radite za ovu stranu koja vas je izvela kao svedoka, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Radim u Tužilaštvu ovog Suda, u odeljenju za istrage.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Recite mi šta je vaša uža specijalnost, profesionalno?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ja sam 1993. godine počeo da radim u australijskoj saveznoj policiji. Najveći deo mog radnog staža proveo sam kao detektiv i učestvovao u istragama teških zločina na federalnoj teritoriji Australije u Kamberi (Canberra). Prema tome, moja uža specijalnost je policijski istražitelj - detektiv. I ja sam tim nastavio da se bavim radeći u ovom Sudu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Razumem. Vi ste, dakle, po profesiji policajac, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Na drugoj strani izjave pod tačkama 8 i 9 naslov je "Ciljevi ekshumacije" (Objectives of Exhumation), vi navodite osam postavljenih ciljeva. Pretpostavljam to nije sporno, tako piše, pa vas sad pitam: analizirajući pojedinačno, vi najpre navodite da je jedan od ciljeva bio da se potkrepe izjave žrtava i svedoka o masakrima, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je, iako nemam tu izjavu pred sobom

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, s obzirom da ste policajac i da vam je policijska profesija vaša profesija, da li ovo znači da ste vi priče svedoka i žrtava *a priori* smatrali verodostojnim?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, deo dužnosti svake policijske istrage jeste pronalaženje istine. Ako neka žrtva ili svedok dođu sa svojom pričom, deo istražnog procesa je da se potvrdi ili negira priča sa kojom su došli. Iako ja, naravno, tretiram svaku žrtvu i svedoka uz dužno poštovanje, ja ne formiram svoj stav o istinitosti onoga šta su mi oni rekli sve dok to ne mogu da potvrdim kroz istragu. To stoji u osnovi svih policijskih istraga. Osnova policijskih istraga je potraga za istinom, bez obzira da li informacije dolaze od svedoka, sa mesta zločina, od optuženog ili na bilo koji drugi način.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa ja vas zato i pitam, gospodine Mening, pošto je, s obzirom na vašu profesiju jasno da je cilj uvek da se najpre proverí izjava, zato sam se začudio kada objašnjavate da su ciljevi da se potkrepe priče žrtava i svedoka, jer najpre se proverava, utvrđuje verodostojnost, pretpostavljam i onda tek stavlja ponovo u proveru upoređivanjem određenih dokaza i tako dalje. Je li to prošlo sve kroz takav proces?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, da bih odgovorio na to pitanje, moram da kažem da sam se ja poslužio frazom "potkrepiti iskaz žrtve ili svedoka" zbog sledećega: ako u ovom slučaju žrtva nama kaže da su bili prisutni, na primer, prilikom pokušaju masakra na nekom mestu pogubljenja i ako oni opišu mesto pogubljenja, ako opišu štetu nanešenu objektima, ako opišu ostatke metaka i ako mi odemo na to mesto i utvrdimo da tamo nema nikavih oštećenja, da nema nikakvih indicija pogubljenja, onda ja nisam potkrepio iskaz svedoka, odnosno pokazao sam da je taj iskaz bio lažan. Ako odem tamo i pronađem indicije takvog masakra, onda sam taj iskaz potkrepio. Naime, upotrebljavajući te reči, to ne znači da sam ja dokazao da svedok govori istinu ili dokazao da svedok nije govorio istinu. Ja odlazim na lice mesta i pokušavam da potkrepim iskaz svedoka ili da ga obesnažim.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, gospodine Mening. Recite mi koliko ste ustanovili lažnih iskaza svedoka u tom vašem radu o kome ste sad govorili?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Teško je odgovoriti na to pitanje. Postoji nekoliko stotina ako ne i nekoliko hiljada izjava povezanih sa srebreničkom istragom. Ja sam lično uzeo veliki broj izjava, 50 do 60, budući da sam počeo da radim u ovom Tribunalu 1998. godine i ja nisam opsežno razgovarao

sa preživelim iz masakra. Prema tome ako je to vaše pitanje, mogu da vam kažem da sam razgovarao sa velikim brojem svedoka i pročitao veliki broj izjava.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ne, moje pitanje, gospodine Mening, je bilo, s obzirom da ste objašnjavali da vi proverite pa onda utvrdite da li je nešto istina ili je nešto lažno kao iskaz, koliko ste našli lažnih iskaza?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Kada je reč o ekshumacijama i mestima zločina kako su ih opisali svedoci i žrtve, ja nisam naišao ni na jednog svedoka koji nije bio u stanju efikasno da opiše lice mesta, koji nije bio u stanju da opiše stvari koje su se našle unutar masovnih grobnica, a koje bi potkrepile iskaz svedoka. Ja se ne sećam da sam naišao na svedoka koji nije govorio istinu u vezi sa mestima pogubljenja i masovnim grobnicama.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ili bilo čim drugim, pretpostavljam. Niste, znači, naišli ni na koga gde ste utvrdili da ne govori istinu u vezi s bilo čim što se tiče Srebrenice? Je l' to tvrdite, gospodine Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, to nije ono šta sam ja rekao. Ponekad svedoci govore o incidentima koji se ponekad čine preteranim, koji se nisu dogodili. Isto tako ponekad nam dolaze ljudi koji su očigledno poremećenog uma i ponekad mi pogledamo izjave takvih ljudi i ustanovimo da one nisu tačne ili da nisu istinite. Međutim, kad je reč o masovnim grobnicama i mestima pogubljenja, ni za jednog od svedoka, koliko je meni poznato, nije se ustanovilo da ne govori istinu. I morate da imate na umu da tu govorimo o nekoliko hiljada svedoka i nekoliko stotina ili nekoliko hiljada izjava svedoka.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa dobro, na osnovu vašeg policijskog iskustva, recite mi da li su svedoci iz raznih razloga, mogu da budu psihološki, mogu da budu lični interesi, verski, nacionalni ili bilo kakvi drugi, da li postoji mogućnost da izjave imaju manjkavost, tipa da se lažno iznose činjenice o kojima svedoče? Govorim o vašem policijskom iskustvu i o radu u vezi s tim. Sasvim je jedno principijelno pitanje?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, ukoliko gospodin Milošević postavlja pitanje koje se odnosi na moju celu karijeru, onda moram da kažem - da. Naravno, imao sam posla sa svedocima koji su svedočili neistinito. To je deo normalnog posla povezanog sa istragom. Isto tako naišao sam u svojoj karijeri u Australiji na ljude koji su se žalili da su bili žrtve incidenata,

a istraga je pokazala da oni nisu bili žrtve incidenta, nego da su bili krivi ili da su falsifikovali svoj iskaz. To se dešava. To je deo ljudske prirode i zato je deo mog posla da pokušam da identifikujem one slučajeve u kojima svedoci, odnosno ljudi koji ulažu pritužbe, ne govore istinu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Koliko ja razumem, dakle ako sam vas dobro razumeo, treba iskaze uzimati sa rezervom i to je jedan od osnovnih principa svake istražne aktivnosti, je l' tako, da se iskaz uzme sa rezervom, naročito u policijskoj profesiji, je l' tako, gospodine Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A takođe da li je tačno da se dokazi, mislim, pre svega, na materijalne dokaze, prikupljaju iz razloga utvrđivanja materijalne istine i provere iskaza navodnih žrtava ili svedoka koji nešto tvrde? Je li tako, gospodine Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: E dobro, da li je nesporno, s obzirom na ovu vašu izjavu o potkrepljivanju priča i tako, da je vaš prvi cilj preduzetih radnji aprioristički, to jest da izjave žrtava i svedoka tretirate unapred kao istinite, a da prikupljanje dokaza treba da služi isključivo njihovom potkrepljivanju? Je li tako, gospodine Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, to nije tačno. Uloga i zadatak je da se ustanovi istina. Ukoliko svedok ispriča priču koja može da se potvrdi odlazeći na mesto zločina, moj stav bi bio da, dakle, obidem tu lokaciju da bih našao tragove koji potvrđuju izjavu svedoka ili, isto tako, da nađem bilo kakve dokaze koji bi opovrgli tu priču. Moguće je da je svedok pogrešio. Moguće je da je svedok imao neke skrivene motive, ali, dakle, ne ide se na mesto zločina da bi se potvrdila izjava, nego, ja bar idem zato da bih pokušao da je opovrgnem, ukoliko nešto nađete što čini izjavu delimično netačnom. To je deo mog zadatka.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Razumem, gospodine Mening. Drugi cilj koji ste naveli u vašoj izjavi je utvrđivanje tačnog broja žrtava, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, to je tačno.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Recite mi onda, gospodine Mening, ukupan i tačan broj žrtava događaja sa područja Srebrenice i okoline iz jula meseca 1995. godine?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Mogu da vam kažem da procena broja tela koja su pronađena u ekshumiranim grobnicama, a šta je ustanovio Sud, bila korigovana od strane gospodina Barajbara i ta korigovana brojka je 2.541. U prethodnom radu mi smo došli do 2.570 i to je apsolutno, apsolutno najmanji broj pojedinaca koji su pronađeni u tim grobnicama koje su ekshumirane.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Razumem. Dakle tačan broj niste utvrdili, je l' tako? To su procene, to 2.571. To su procene, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Sprovedeno je naučno proučavanje delova tela koja smo pronašli. To je uradio gospodin Barajbar. On je isključio čitav niz delova tela i zbirki pošto je pokušavao da spoji različite vrste grobnica. I, dakle, to je naučna procena najmanjeg mogućeg broja tela koja su pronađena.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, razumem. A vama je svakako poznato da je neposredno posle srebreničkih događaja, da je bilo izjava raznih političara o nekih 15.000 ubijenih. Pa je, sećate se, Olbrajtova (Madeleine Albright) govorila javno o 12.000, kako je rekla "masakriranih Muslimana", potom 10.000, pa 8.000. Da li se sećate svih tih cifara?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, ja sam čuo čitav niz brojki kao što je iznao gospodin Milošević. Cifre s kojima sam se ja najčešće sretao su, otprilike, 8.000 nestalih i ja, isto tako, sam upoznat sa cifrom koja se spominjala u *Predmetu Krstić* vezano za Srebrenicu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, ali sad na osnovu ... Ja vas zaista pitam isključivo o materijalnim činjenicama, jer ne ulazim u to da je i jedan streljani ratni zarobljenik zločin. U to ne ulazim, gospodine Mening, već vas samo pitam u vezi sa činjenicama, dakle da li je jasno da, na primer, 1996. godine ili čak, da kažemo i 1997. godine kad su davane te izjave, nije se moglo čak ni nagađati, a ne precizno iznositi o kom se tačno broju radi. Je li tako ili ne?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ja ne mislim da je to tačno. Procene koje je ustanovio Crveni krst, čak već 1995. godine, 1996. godine i sigurno 1997. godine, sigurno su bile približno tačne u odnosu na broj nestalih.

Spominjao se broj od 7.500 do 8.000 i to je bilo generalno prihvaćeno već 1996. ili 1997. godine.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali ja govorim o ovom broju koji ste vi ustanovili, da je mrtav. Nestalih ima širom sveta. Valjda vam je to poznato?
SVEDOK MENING – ODGOVOR: Nisam siguran da sam shvatio vaše pitanje. Ja sam već naveo da minimalni broj pojedinaca čije smo ostatke našli u grobnici, rekao sam vam koji je to broj. Isto tako smo u svedočenjima u drugim predmetima čuli jedan drugi broj vezan za to koliko je muškaraca nestalo ili pogubljeno posle pada Srebrenice.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Kad govorimo o materijalnim činjenicama, to je broj koji ste vi naveli, 2.571, je l' tako? To je ono šta ste vi ustanovili. Svi vaši timovi, evo, od 1995. pa do 2004. godine. Hajde da kažemo do 2003. godine, je l' tako gospodin Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ta cifra predstavlja ekshumacije od 1996. do 2001. godine i ona je korigovana u izveštaju gospodina Barajbara. Dakle naša prethodna cifra je bila 2.571. On je to korigovao i sad je 2.541 ili tako nešto.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: 2.540. Treći cilj provedenih ekshumacija, onako kako ste ga vi definisali, je utvrđivanje uzroka i vremena nastupanja smrti lica čija su tela ekshumirana ili čiji su delovi tela ekshumirani, je l' tako gospodin Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Recite mi koji su sve uzroci smrti utvrđeni kod tih ekshumiranih tela kao i vreme nastupanja smrti?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Što se tiče uzroka smrti, to je navedeno u raznim izveštajima koje je sastavio glavni antropolog koji je radio za Tribunal. To se spominje i u izveštaju doktora Heglenda i doktora Klarka u raznim njihovim izveštajima. Postoje i drugi antropološki izveštaji. Najčešći uzrok smrti je bila smrt prouzrokovana pucanjem iz vatrenog oružja. To je opisano u raznim izveštajima. Ja nisam patolog i s toga ne bih želeo da ulazim u detalje. Isto tako je bilo slučajeva da su ljudi poginuli od eksplozije, veliki broj slučajeva. Isto tako je bilo udaraca tupim predmetom, a bilo je i nepoznatih uzroka smrti.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Mening, pod tačkom 65 izjave u poglavlju "Uzrok smrti" (Cause of Death) vi navodite da je 1.785 osoba umrlo od prostrelnih rana, 169 osoba verovatno ili možda od prostrelnih rana, 67 od povreda zadobijenih od šrapnela ili eksplozije, 11 od prostrelnih rana ili eksplozije, šest od drugih uzroka i da za 1.441 nisu utvrđeni uzroci. Je li ovo tačno?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je. Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To su vaši podaci. S obzirom da je kod najvećeg broja uzrok smrti utvrđen delovanjem vatrenog oružja, gospodine Mening, da li ste utvrdili koliki broj ovih lica je ubijen u toku ili za vreme i za vreme borbenih dejstava, dakle prilikom razmene vatre u sukobima koji su tada trajali, a koliki je broj poginuo na drugi način?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Samo ću da vas ispravim. Te cifre nisu moje cifre, već cifre koje su ustanovljene u izveštajima raznih veštaka. A sad bih odgovorio na vaše pitanje. Čitajući te izveštaje ustanovili smo da je veliki broj tela imao prostrelne rane iz vatrenog oružja. U nekim slučajevima smo mogli da ustanovimo iz kog pravca je pucano, recimo odpozadi. Isto tako, u nekim izveštajima patologa je navedeno da je smrt nastala usled ubistva. Dakle, to su ustanovili patolozi. U većini slučajeva tela koja su ekshumirana 1996. godine, ta tela su već bila u obliku skeleta, tako da nije mogao da se vidi trag metka u mišićnom tkivu i, dakle, jedino je mogla da se nađe povreda kostiju, ukoliko je takvih bilo. U slučajevima kada se tvrdilo da su ljudi poginuli u borbi, nismo nalazili ništa šta bi to potvrdilo. Naravno, to ne može automatski da se opovrgne u svim slučajevima, ali bilo je slučajeva da u primarnim grobnicama nađemo ljude koji su imali poveze, bilo na rukama, bilo na nogam, preko očiju. Isto tako je bilo tragova koji su ukazivali na to da su neki bili ubijeni na tom mestu, da su bili upucani ili u grobu ili pored groba. Nalazili smo, recimo, čaure ispod tela, nalazili smo tela koja su bila u takvom položaju da je to ukazivalo na to da su tu bili pogubljeni. Imali smo 12 tela koja su bila vezana jedna za druge u Glogovi i to je, isto tako, indiciralo da su oni ubijeni. Bilo je tela koja su imala prostrelne rane u glavi, a neka tela su imala prostrelne rane u grudnom košu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Mening, pretpostavljam da, kao istražitelj i policajac, analizirate relevantnu dokumentaciju koja je vama ovde dostupna, pa vas ja sada pitam, sobzirom da je pre izvesnog vremena ovde bio svedok koji je svedočio kao žrtva egzekucije, a koga sam ja u una-

krsnom ispitivanju pitao, s obzirom da je on bio u onoj koloni od 15.000 vojnika Armije Bosne i Hercegovine koja se probijala iz Srebrenice i svedočio kako su bili zasipani artiljerijskom vatrom sa srpskih položaja, on je ovde u unakrsnom ispitivanju na moje insistiranje koliko je video tu poginulih ljudi u tim borbama, rekao da je u njegovom delu šume video oko 500 poginulih u tim dejstvima iz daljine, u njegovom delu šume. Da li ste vi procenjivali koliko je ukupno od ovih ljudi koji su sahranjeni poginulo u tim borbama, a koliko je streljano? Opet ponavljam i jedan jedini streljan ratni zarobljenik je zločin. Tu nema govora. Ali kažem, da li ste ustanovili neke činjenice, neku istinu o tome koliko je poginulo u borbama, a koliko je zaista streljano?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, ja sam pročitao puno izjava vezanih za napad na kolonu i veliki broj smrtnih slučajeva koji je usledio nakon toga. Ja sam diskutovao o ekshumaciji tela i o obradi tih tela i jedan od glavnih zadataka ljudi koji su se time bavili je bio da ustanovi kako su ta tela stigla u grobnicu i kako su bila pomerana pre toga i trebalo je da u svojim izveštajima obrade kako oni misle da su ta tela dospela do grobnice. U mnogo slučajeva su rekli da je bilo tragova toga koji su ukazivali da su ta tela bila utovarena korišćenjem utovarivača, dakle mašinerije, jer je bilo takvih oštećenja. I, recimo, u Novoj Kasabi, u jednoj grobnici je bilo ustanovljeno da su tela bačena u grobnicu ručno, zato što je bio samo ograničeni broj tela, ali oni su napisali u svojim izveštajima i kad su govorili sa mnom o tome da su tela skupljena sa raznih lokacija: kroz šumu, kroz odvojene lokacije i dakle u onim slučajevima kada su tela utovarivana i kada su skupljena sa različitih lokacija, onda bi se nalazili, dakle, različiti uzorci zemlje, lišća, drveća i tako dalje. Dakle, to je trebalo da bude prisutno u tim grobovima, a to nije nađeno. Pošto sve to nije nađeno, nisu nađeni uzorci sa raznih lokacija, onda su došli do zaključka da su ti ljudi ubijeni na toj lokaciji *in situ* ili, u nekim slučajevima, kao što je grobnica u Ravnici, bili su tragovi koji su ukazivali da su ta tela dovežena kamionima i, recimo, bilo je indikacija koje su govorile da su u nekim grobnicama tela bačena sa litice. Ja bih takođe rekao da ja u svom izveštaju nisam govorio ništa o ostacima koji su nađeni bilo gde se nalazila kolona pre toga.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A recite mi, pošto ste pominjali da su neki ljudi koji su bili vezani, dakle to bi trebalo da ukazuje da ti koji su bili vezani da su bili steljani, pretpostavljam, iako ja nisam stručnjak za to, pa mi recite koliko je to ljudi bilo vezano za koje ste ustanovili da su poginuli? Koliko taj broj, onda, iznosi?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Mogu da kažem da su otprilike 423 poveza nađena. U mojoj izjavi i u raznim izveštajima se kaže da su ti povezi nađeni na telima, povezi ruku i tako dalje, u svim slučajevima smo ustanovili da su ljudi bili ubijeni. U nekim slučajevima su ti pojednici bili vezani oko ruku i preko očiju i zatim ubijeni. I, ukoliko želite, mi sad možemo da pogledamo onu tabelu gde je to sve detaljno navedeno.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle, gospodine Mening, znači 420 je bilo vezano i to je kriterijum po kome se može zaključiti da su ti ljudi bili streljani. A koji bi drugi kriterijum mogao biti da se osim tih koji su vezani sa sigurnošću može govoriti o preciznom broju streljanih ljudi i koji bi ih drugi kriterijum mogao razgraničiti od lica koja su stradala u sukobima, znači tokom borbe, razmene vatre i tako dalje?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Sem slične prirode tela koja su nađena u masovnim grobnicama, činilo se da oni pripadaju jednoj homogenoj grupi, a ne grupi koja je skupljena sa raznih razbačenih lokacija. Dakle, pored toga, neki pojedinci su imali vezane oči, neki su imali poveze na rukama, neki su imali i jedno i drugo. Pored toga je bilo dokaza da su bili streljani na stratištu, da su neki od njih imali čaure koje su nađene ispod tela i koje su se uklapale sa povredama na njihovim telima. Isto tako položaj tela pokazuje da je bio pogođen u glavu i da se srušio napred, a to se ponavljalo, naročito u grobnicama poput "Cerske". U Novoj Kasabi ima dokaza ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To ste već rekli, da. To ste već rekli. To se ne može odnositi na one koji su prebacivani u druge grobnice, pretpostavljam. A po onoj karti koju ste dali proizilazi da su oni, osim jedne, koliko se ja sećam u glavnom ispitivanju, svi prenošeni, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Oprostite, časni Sude, nisam shvatio pitanje.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Vi ste objašnjavali u glavnom ispitivanju, ja sam vas slušao, kao odgovor na pitanja koja ste davali gospodinu Najsu, da su tela preneti na druga mesta, dakle za ta koja su preneti, a to je većina tela, iz onoga šta sam ja razumeo, ako nisam, onda samo recite da nisam dobro razumeo, pretpostavljam da se tamo, kad su preneti tela nisu mogle ispod njih naći čaure i ustanoviti sve to šta vi govorite i da ukazuje da su streljani. Je li to tako ili nije?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Dve stvari - primarne grobnice iz kojih su tela bila pomereni, u svakom slučaju sem kod brane, veliki broj tela je ostavljen u primarnim grobnicama. Zapravo, oni su veoma loše obavili taj zadatak prenošenja tela iz primarnih grobnica, zato što je to bio jedan veoma težak poduhvat. Oni su, dakle, ostavili veliki broj tela u primarnoj grobnici i, da, vi ste u pravu. Kada su tela odnošena u sekundarne grobnice, onda meci koji su bili ispod tela i tako dalje, sve to nije moglo da se nađe. Dakle, ti tragovi su nestali, ali bilo je metaka koja smo nalazili u telima, recimo, čak i u odeći i nešto od te vrste dokaza je bilo nađeno i u sekundarnim grobnicama kao i povezi i za oči i za ruke.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali, koliko sam shvatio, ti ljudi koji su bili vezani, to je oko 420, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, ja sam koristio cifru 423 poveza iz svih masovnih grobnica, ali kao što sam naveo u svojoj izjavi, to je jedna vrlo oprezna procena svih poveza. Ja sam, zapravo, proučio sve poveze da bih ustanovio šta se koristilo kao povez, a šta ne. I ja sam u tom postupku odbacio veliki broj onoga šta sam mislio da je bio povez, zato što nisam mogao da to povežem sa mestom gde su pronađena tela ili nije bilo adekvatne dokumentacije tokom autopsije. Prema tome, ova cifra od 423 je veoma oprezna cifra i ja sam vrlo pažljivo sastavio tu procenu onoga šta sam zaista smatrao da su bili povezi. I samo da ponovim, to je veoma oprezna i umerena cifra.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ja upotrebljavam taj broj koji ste vi dali. A recite mi, da se vratimo na postavljene ciljeve, četvrti cilj koji ste vi naveli je utvrđivanje identiteta žrtava i bilo kakve veze sa nestalima iz Srebrenice. Je l' tako, gospodine Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: E sada mi recite, molim vas, za koliko ste lica primenom različitih metoda i identifikacionih predmeta utvrdili identitet, dakle pune generalije? Interesuje me broj, dakle. Za koliko lica ste utvrdili identitet?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, što se tiče identifikacije žrtava, taj postupak je bio neverovatno težak i sve do, ja mislim 1999. godine, uspeli smo da identifikujemo svega 70 pojedinaca. Tim poslom se bavila jedna nevladina organizacija PHR, to su "Lekari za ljudska prava" (PHR,

Physicians for Human Rights), a time se bavila i bosanska vlada. Taj ceo postupak je preuzela Komisija za nestale osobe i bosanska vlada. Oni i dalje sada vrše identifikaciju korišćenjem DNK analize koja je daleko efikasnija u tom postupku, nego što su bile prethodne autopsije koje su pokušavale da izvrše identifikaciju na osnovu odeće i fizičkog opisa. Ja nisam učestvovao u tom postupku. Koliko je meni poznato, do sada je 600 do 1.000 pojedinaca identifikovano od strane ove Komisije za nestale osobe u Bosni i Hercegovini. Ja mislim da je sada taj postupak postao neverovatno težak zbog toga što su ta tela toliko oštećena. Neka od tela su imala više od jednog identifikacionog dokumenta pri sebi i usled toga je taj posao identifikacije bio otežan.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Mening, ja sam vas pitao zato što ste to naveli u ciljevima ovog vašeg rada, vašeg angažovanja. Vi ste odgovorili da ste svaga 70 identifikovali. Sada kažete da postoje podaci da je između 600 i 1.000. To je ogromna razlika: ili 600 ili 1.000. Vi ne znate da mi kažete tačno koliko je ljudi identifikovano. To je jedan od ciljeva koji vam je na početku postavljen, je l' tako? Nemate podatak koliko je identifikovano.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Nemam. Nemam trenutne podatke od bosanske Komisije za nestale osobe. Ja sam rekao da je izvršena identifikacija 70 pojedinaca i to je postupak u kome je učestvovao Sud, a zatim su taj posao preuzele druge službe koje su bile kompetentnije i koje sada mogu da vam daju bolje podatke.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ne, gospodine Mening. Ja želim samo da utvrdim ono šta vi tvrdite u svojoj izjavi i da pokušam, upravo radi utvrđivanja materijalne istine, da od vas dobijem dodatne informacije o tome. Peti cilj koji ste vi naveli je utvrđivanje pola. Dakle utvrđivanje pola žrtava, kako kažete. Iz vašeg materijala, iz vaše tačke 62 izjave proizilazi da je od svih tih osoba samo jedna ženska osoba utvrđena, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: To je tačno, sa lokacije "Konjević Polje" i jedne masovne grobnice.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Samo jedna žena. Dakle to je sasvim pouzdano. Da li ste prilikom svoje analize upoređivali broj žena koje su bile u vojsci Bosne i Hercegovine, sa brojem žrtava na području Bosne i Hercegovine za vreme ratnih sukoba? U svakom slučaju, taj broj žrtava je neuporedivo manji od broja žena koje su učestvovala u vojsci, je l' tako? Ov-

de ste pronašli samo jednu jedinu osobu ženskog pola, je l' tako, gospodine Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ja nisam upoređivao te brojke. Ja sam pročitao te cifre o tome koliko je bilo žena u koloni koje su mogle da se zarobe i ja bih rekao, dakle, da je identifikovana samo jedna žena, a taj posao utvrđivanja pola je bio otežan time što su tela transportovana, što su se u tom transportu raspala.

SUDIJA MEJ: Sada ćemo da prekinemo. Moramo da napravimo pauzu. Ja vas molim da ni sa kim ne razgovarate tokom ove pauze. Napravićemo pauzu od 20 minuta. Molim da mi priđe sudski savetnik. Pauza od 20 minuta.

(pauza)

SUDIJA MEJ: Izvolite, gospodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Mening, vi ste maločas rekli da je ta ženska osoba mogla biti u toj koloni gde je mogla da bude zarobljena. A da li bi preciznije moglo da se kaže: gde je mogla da bude zarobljena ili gde je mogla da pogine prilikom borbi koje je ta kolona vodila?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ja mogu samo da kažem da je nemoguća utvrditi gde je ta ženska osoba zarobljena. Ipak, leševi u masovnoj grobnici u "Konjević Polju 1" su, morao bih još da proverim izveštaj, međutim, koliko se sećam, tamo postoje dokazi da su svi ti ljudi ubijeni na licu mesta. I ne postoji ništa što bi to jedno žensko telo razlikovalo od drugih. Ja ne mogu da kažem da onu nisu ubijeni u borbi, međutim postoje indikacije da je najmanje jedna osoba ubijena na licu mesta, a druge su osobe pronađene u sličnim uslovima kao i ta.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, je l' vi isključujete mogućnost da je ta osoba mogla biti ubijena tokom borbenih dejstava, a ne ubijena onako kako vi kažete?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ja tu mogućnost ne isključujem. Međutim, sve šta sam ja video u toj grobnici, sve šta sam primetio na leševima nađenim u toj grobnici, meni i drugim ekspertima indicira da te osobe nisu poginule u borbi, nego da su ubijene na licu mesta, da su bile vezane, sa povezima preko očiju i da su ubijene u toj masovnoj grobnici. Za tu grobnicu

nismo pronašli nijednog preživelog, međutim imamo preživеле sa drugih lokacija koji indiciraju da je došlo do pogubljenja upravo na tim lokacijama.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Recite mi, molim vas, kod utvrđivanja generalija za te osobe važan elemenat predstavlja, koliko sam razumeo i starosna struktura tih osoba, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Deo procesa ekshumacije i obdukcije čini i pokušaj da se utvrdi životna dob ljudi, a to se radi prvenstveno zato da bi taj podatak pomogao kod identifikacije samih žrtava.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Da li može da se kaže, na osnovu ovoga šta ste vi dali u svom izveštaju, da se radi, dakle, isključivo o muškarcima s tim jednim jednim izuzetkom, čija je starost bila između 30 i 55 godina, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: To nije tačno. Naime, mnogi leševi i delovi leševa su u takvom stanju da njihov pol nije mogao da se utvrdi. Prema tome, postoji jedan veliki deo posmrtnih ostataka kojima ne može da se odredi pol. Kad je reč o starosnom dobu, složio bih se s tim da jedan veliki deo muškaraca i dečaka pronađenih u grobnicama spadaju u onu kategoriju za koju se obično kaže da su muškarci u starosnom dobu za vojsku. Međutim, video sam i to je zabeleženo u izveštajima naših veštaka, da je bilo dečaka od 12 godina, pa i mlađih, isto tako i staraca, starih 80, 90 pa i više godina, kao i dosta nemoćnih osoba.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ja nisam mogao da pronađem podatak u ovim vašim izveštajima da je bilo nešto od toga. Naime, koliko sam video u podacima, vi ste utvrdili da je svega 26 osoba čija su tela bila stara 25 godina ili manje, je l' tako, gospodine Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Nisam sasvim siguran na koji deo moje izjave se sada pozivate.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Nemam sada pred sobom vašu izjavu. Vi o starosnoj strukturi govorite u tački 71.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ja u tom paragrafu kažem da je diskusija o starosti i procena starosne strukture jedno kompleksno pitanje. Ja sam odlučio da pogrešim na drugoj strani, tako da budem oprezniji, da budem obazriviji. I zato sam preporučio da se pojedinačni izveštaji veštaka gledaju u svetlu različitih sistema i različitih antropoloških metoda koje su korišćene.

Vi ste citirali brojke iz procene doktora Džona Klarka za jednu individualnu grobnicu, to je "Glogova 1" i on je rekao da je procena starosne strukture za tu grobnicu potencijalno najjača, između 12 i 75 godina, dok je većina ljudi u starosnom dobu između 30 i 55 godina. 26 njih je bilo mlađih od 25 godina, a 11 potencijalno mlađih od 17 godina. To su, dakle, podaci za jednu grobnicu i ja prihvatam tvrdnju da su slični podaci nađeni dosta dosledno i u drugim grobnicama. Međutim, to je ipak jedno područje o kom bi trebalo da govore stručnjaci, a ne ja.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, nesumnjivo je, dakle, da se radi o starosti vojnika, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Složio bih se da se veliki broj tih ljudi može klasifikovati kao muškarci u starosnom dobu za vojsku. Ja sam, isto tako, rekao da su pronađeni i veoma mladi i veoma stari ljudi.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, je li vam poznato, s obzirom da ste zaposleni kod ove strane koja vas je dovela da svedočite, da su neposredno pre vas, nekoliko dana pre vas ovde svedočila dvojica mladih ljudi koji su u vreme srebreničkih događaja bili mlađi od 17 godina, a bili su mobilisani, bar po njihovim izjavama koje su ovde dali.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ta mi svedočenja nisu poznata.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, vama nisu poznata, a njih dvojica su ovde svedočila. Oni su bili maloletni i mobilisani od strane Armije Bosne i Hercegovine. Recite mi da li ste utvrdili, gospodine Mening, na koliko su se mesta u širem rejonu Srebrenice, u periodu od početka jula do 20. jula 1995. godine, vodile borbe između pripadnika Vojske Republike Srpske i Armije Bosne i Hercegovine i koliko je ljudi poginulo u tim sukobima? Da li ste išta od tih podataka analizirali?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, pretpostavljam da se pitanje odnosi na juli 1995. godine. Moj kratak odgovor je - ne. Ja znam, kao što sam već rekao, za mnoge izjave u kojima se govori o napadu na kolonu kao i o borbi te muslimanske kolone sa snagama bosanskih Srba u okolini Srebrenice. Ja nisam analizirao te brojke. Ja sam se ovde usredsredio na mesta pogubljenja i na proces ekshumacije. Međutim mogu da kažem da znam za izjave u vezi sa napadom na kolonu i lokacije povezanih sa tom kolonom.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, ako znate za te izjave, da li vam je poznato da su se u širem rejonu Srebrenice sve do 16. jula vodile ogorčene borbe između muslimanskih snaga, pre svega iz Srebrenice, to je ta 28. divizija srebrenička, Armije Bosne i Hercegovine i da je u toj koloni koja je pokušala da se probije bilo oko 15.000 ljudi za koje svedoci kažu, koji su ovde svedočili i koji su bili žrtve, kao žrtve su svedočili, postrojani krenuli u proboj njih 15.000. Da li vam je to poznato?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Složio bih se sa većim delom onoga šta ste rekli. Ne bih se složio sa tvrdnjom da su se vodile ogorčene borbe tokom celog tog perioda. Da, formirana je kolona koja je pokušala da izađe iz Srebrenice i bilo je borbi.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li vam je poznato da je ta kolona bila naoružana?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, poznato mi je da je deo kolone bio naoružan. Ja zasnivam ta svoja saznanja na izjavama svedoka i na razgovorima sa svedocima koje sam ja obavio. Međutim, to se ne tiče direktno ekshumacija. Prema mojim saznanjima kolona je bila i nešto veća nego što to kaže gospodin Milošević. Prednji deo kolone bio je naoružan, sredina i začelje nisu bili naoružani.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, ali iz podataka koji su ovde saopšteni, oni su raspolagali sa preko 5.000 komada automatskog oružja. Je li vam poznat taj podatak? Da li nešto znate o tom podatku?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ne, taj podatak mi nije poznat. Ja sam razgovarao sa pojedincima koji su rekli da su bili naoružani, da ih je vojska naoružala. Većina ljudi sa kojima sam ja razgovarao s tim u vezi, rekli su da su imali lovačke puške. I ja sada ne mogu da komentarišem ovaj broj od 5.000 komada automatskog oružja.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa dobro, da li vam je poznato da je u ovoj koloni od 15.000, hajde da upotrebimo izraz "vojno sposobnih mušaraca", jer je reč o pripadnicima te 28. divizije, da je toj koloni iz pravca Tuzle i Kladnja 14., 15. i 16. jula pritekao u pomoć Drugi korpus Armije Bosne i Hercegovine, a koji je, između ostalog, artiljerijom pokušao da otvori prolaz pripadnicima 28. divizije?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, pozata mi je šira slika te izjave. Ponavljam, ja nisam istraživao te materijale, jer je moj zadatak bio uglavnom usredsređen na ekshumacije i na generalnu istragu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa dobro, ali s obzirom da vam je poznata šira slika, valjda vam je poznato da je istovremeno jedna posebna brigada delovala po srpskim položajima iz pravca Živinica sa istim ciljem - da pomogne ovoj koloni od 15.000 da se probije?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ja opet moram da kažem da ne mogu to da komentarišem. To je verovatno tema o kojoj bi trebali da govore vojni eksperti.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A dobro, recite mi da li je bar nesporno, s obzirom na vaše opšte informacije koje posedujeta, da je u tom relevantnom periodu u širem području Srebrenice bilo mnogo borbi? Je l' tako ili ne, gospodine Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Moram da kažem - ne. Bilo je borbi. Kolona je učestvovala u nekim teškim okršajima, međutim mislim da ne može da se kaže za ceo period i verovatno se to ne odnosi toliko na područje Srebrenice, nego više na prilaze Zvorniku i na put koji vodi od Kula-grada. Ali da, bilo je teških borbi.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. A da li vam je poznato da je bilo međusobnih sukoba ovih pripadnika oružanih formacija Armije Bosne i Hercegovine, bar sudeći po svedočenju nekih svedoka koji su ovde bili?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Pročitao sam izjave svedoka u kojima piše da su neki pripadnici kolone počinili samoubistvo, ne želeći da budu zarobljeni. Po mom shvatanju, tu se radi o jednom relativno malom broju, ali ima isto tako i iskaza o tome da su se braća međusobno ubila ili da su, na primer, ljudi aktivirali ručnu bombu u sred manje grupe ljudi. To je sve moje znanje o eventualnim borbama unutar te same grupe.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Kažete manjeg obima unutar same grupe bilo teških borbi između te grupe i Vojske Republike Srpske, da li možete da date bilo kakvu, makar i sasvim okvirnu procenu pripadnika ovih formacija Armije Bosne i Hercegovine koji su poginuli u tim borbama i gde su oni sahranjeni?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ne mogu da vam dam procenu broja ljudi koji su ubijeni u napadima na kolonu ili u bici sa kolonom. Međutim broj od 7.500 do 8.000 ljudi koji se vode kao nestali iz Srebrenice indikativan je i ja sam takođe rekao apsolutni minimum koji smo pronašli u grobnicama. Prema tome, taj bi broj bio negde između apsolutnog minimuma i onog koji je pronađen u grobnicama. Ja ne mogu sada da vam kažem koliko je njih poginulo u napadima na kolonu, ali mogu da vam kažem da je veliki broj, nekih 4.000 do 5.000 ljudi bio streljan.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Na osnovu čega ste sada izvukli taj podatak? Vi ste u grobnicama našli 2.500 ljudi. Govorite o tome da su u borba-ma morali mnogi da poginu. Dakle odakle vam sad odjednom taj podatak da je 4.000 ljudi streljano?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Trebao bih da kažem da je to broj pronađenih u grobnicama. Taj broj zasnivam na proceni profesora Ričarda Rajta (Richard Wright) koji je bio šef antropologa na ovom Tribunalu. On je pregledao broj grobnica koje su do sada ekshumirane i broj grobnice koje tek treba da se ekshumiraju i on je došao do te procene. I to je, dakle, tek procena. Ja isto svoj iskaz zasnivam i na svojim ličnim opservacijama individualnih posmrtnih ostataka i na ogromnom broju leševa koje smo ekshumirali iz različitih grobnica, kao i na broju leševa koji može da bude zastupljen u tim grobnicama, ali koji nije pobrojan putem delova leševa. Mnogi od tih leševa još uvek se drže u mrtvačnici u Tuzli. Broj od 2.500 mrtvih je izuzetno oprezan broj, na nižem delu skale i ja smatram da ima i dokaza koji takav stav potvrđuju da postoji još mnogo više leševa u neekshumiranim i još neotkrivenim grobnicama.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. To su pretpostavke. Sada da se vratimo opet na vaše ciljeve o kojima govorite. Kao poslednji cilj vi navodite utvrđivanje veze sa počinocima, je l' tako, gospodin Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa recite mi do koliko ste neposrednih počinilaca došli u svojim analizama, gospodine Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, to je jedno veoma generalno pitanje. Istraga o Srebrenici još uvek traje. Do sada je podignuta optužnica protiv izvesnog broja ljudi zbog njihovog učesća u slučaju Srebrenica. Identifikovane su neke individualne ubice. Među njima je Dražen Erdemović. On

je i svedočio pred ovim Pretresnim većem. Identifikovan je još je još jedan pojedinac koji je preminuo u toku rata. On je identifikovan na osnovu svedočenja svedoka i drugih iskaza. Učestvovanje Drinskog korpusa, Zvorničke brigade, Bratunačke brigade i velikog broja oficira i vojnika iz tih jedinica je takođe utvrđeno do sada u okviru istrage o Srebrenici. I kao što sam već rekao, izvesan broj njih je optužen, međutim istraga i dalje traje.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, gospodine Mening, pošto ste pomenuli Dražena Erdemovića, pretpostavljam da vam je poznato da je taj počinitelj uhapšen u Srbiji i optužen za ratne zločine, za ubistvo zarobljenika u toku tih operacija u Srebrenici?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ja znam da je on bio uhapšen u Srbiji, pritvoren u Srbiji pre nego što je prebačen u Tribunal, ali ne mogu da vam kažem zašta je bio optužen u Srbiji.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. O tome postoje dokumenti, pošto je optužen za ratne zločine i ono šta je tamo u Srbiji bio, zato je ovde i suđen. Gospodine Mening, na prvoj strani vašeg rezimea od maja 2000. godine u drugom pasusu kažete: "Nakon pada srebreničke zaštićene zone, hiljade muškaraca Muslimana su se predali Vojski Republike Srpske u Potočarima, ili su se predali ili su bili zarobljeni dok su kroz šumu bežali iz te enklave", je li tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: S obzirom da vi ovde nastojite da vrlo ozbiljno i precizno dajete podatke, recite mi koliko se pripadnika Armije Bosne i Hercegovine predalo Vojski Republike Srpske, ako imate podatke?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Nemam taj broj. Razlog zbog kog ja ne posedujem taj broj je to što ljudi koji znaju taj broj su, bilo ubijeni, bilo oni koji su ih zarobili ne žele da tu informaciju nama predaju i zato ne mogu da vam predam taj broj.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle vi tu brojku nemate, je li tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Nemam.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li imate brojku o tome koliko je ljudi zarobljeno?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Više hiljada ih je zarobljeno. Postoje dokazi pred ovim Tribunalom o razgovoru koji se vodio, koji je snimljen negde uz duž puta Konjević Polje - Bratunac i tamo vojnici bosanskih Srba kažu da su zarobili hiljade ljudi. Isto tako postoje i snimci koje je snimio jedan srpski novinar na kojima se vide kolone zarobljenih ljudi. Isto tako postoje i fotografije iz vazduha na kojima se vide velike grupe muškaraca na livadi Sandići i na livadi kod Nove Kasabe. Isto tako postoje iskazi svedoka, od žena koje su bile transportovane za Tuzlu, koje takođe kažu da je veliki broj muškaraca bio zarobljen. Isto tako postoje svedočenja preživelih koji svedoče o tome da je jedan jako veliki broj muškaraca bio zarobljen i pogubljen, ali ne mogu da vam dam preciznu brojku.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, a kada kažete da su bežali kroz šume, da li ste utvrdili, u geografskom smislu, kroz koje su to šume bežali i koliko ih je bežalo? Je l' to govorite, dakle, o ovom proboju od 15.000 ili govorite još o nekim događajima?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, ja sam rekao da postoje dve grupe ljudi koji su zarobljeni i muškarci iz tih grupa su na kraju pogubljeni. Oni ljudi koji su ostali u Potočarima, muškarci i dečaci i oni ljudi koji su bili deo kolone. Kolona je, iako je to, naravno, pitanje za jednog vojnog stručnjaka, po mom mišljenju bila veća od 15.000 ljudi. Postoje procene koje idu od 20.000 do 30.000 ljudi. Prema tome, meni je poznato da je veliki broj muškaraca zarobljen u Potočarima, da su oni transportovani u jednom velikom broju autobusa. Isto tako veliki broj muškaraca sa začelja i iz sredine kolone je zarobljen ili su se predali i nakon toga su odvedeni na sabirna područja, poput livade kod Sandića i nakon toga su odvedeni do mesta za pogubljenje gde su i pogubljeni. Verovatno se konačan broj svih ljudi koji su zarobljeni ili koji su se predali, može ustanoviti proučavanjem svih grobova i grobnica i konačnim proučavanjem svih leševa koji tamo budu pronađeni.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, recite mi, gospodine Mening, da li ste utvrdili da li su oni bežali ili se probijali? A ako su bežali ili se probijali, da li su išli naoružani ili nenaoružani? I, ako jesu, kolikim količinama oružja su raspolagali?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Bežali su iz područja Srebrenice, koliko je meni poznato, sa namerom da pređu na sigurno područje Tuzle. Kao što sam već rekao, prema mojim saznanjima, čelo kolone je bilo naoružano, sredina i začelje kolone nisu bili naoružani. Deo kolone probio se kroz linije

bosanskih Srba, a ostali su bili uhvaćeni u klopku i zarobljeni. I mora se reći da se zarobljavanje i hvatanje pojedinaca nastavilo još izvesno vreme. Ne mogu da vam kažem koliko su komada naoružanja imali.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Vi govorite da je Vojska Republike Srpske nekoliko dana vršila pogubljenja, je l' tako, gospodin Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Masovna pogubljenja nastavila su se tokom više dana nakon pada Srebrenice. Prvo masovno pogubljenje dogodilo se kod Cerske i nastavilo se tokom nekoliko dana. Međutim, postoje indikacije i dokazi o tome da su se operacije čišćenja nastavile još izvesno vreme. U tim operacijama su ljudi zarobljeni i ubijeni. Ti ljudi nisu predati drugim vlastima. Ti ljudi nisu zarobljeni i zadržani u zarobljeništvu. Ja sam razgovarao sa ljudima koji su bežali kroz šumu sve do decembra 1995. godine i pretpostavljam da su se operacije čišćenja nastavile kroz jedno duže vreme, iako verovatno manjim intenzitetom. To je isto pitanje koje bi zapravo trebalo uputiti nekom vojnom analitičaru.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Vi niste imali prilike da pogledate nikakvu vojnu analizu koja bi vam ukazala na odgovore na ova pitanja, pretpostavljam, gospodine Mening, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Nije mi sasvim jasno šta me sad tačno pitate. Ja samo mogu da vam kažem da nisam sproveo nikakvu vojnu analizu. Ja sam se najviše bavio procesom ekshumacija i obdukcija. Međutim, kao što sam rekao, čitao sam izjave preživelih i uzeo izjave preživelih svedoka.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa ja vas pitam zbog toga što ne mogu nikako da sastavim, prema vašim tvrdnjama, koliko ste takvih pogubljenja precizno utvrdili i šta su bili kriterijumi i dokazi za takvu tvrdnju o broju pogubljenja?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Nisam siguran da sam dobro shvatio pitanje.

SUDIJA MEJ: Ako ne možete da pratite, onda nije važno. Šta ste želeli tačno da kažete?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa s obzirom na to da vi tvrdite, osim brojke za koju tvrdite da je ustanovljena egzaktno, da tu postoji veća brojka,

ja vas pitam na osnovu čega i kakvih kriterijuma i kakvih dokaza zasnivate konstataciju na tim većim brojkama, odnosno o tim većim brojkama?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: To zasnivam na činjenici da znamo da su neka tela pomerana iz primarnih grobnica u sekundarne grobnice i da su ta tela bila veoma oštećena, čak raspadnuta. Ta su tela ubačena u te grobnice teškom mašinerijom bez ikakve ceremonije. U nekim slučajevima su tešku mašineriju jednostavno vozili pravo napred preko leševa. To smo ustanovili tokom arheoloških istraživanja i ta su tela, jednostavno, raskomadana. Prema tome, prva brojka dolazi od tela u takvom stanju i ona je oprezna, umerena brojka. Druga brojka je još opreznija, umerenija i tako dalje, i tako dalje. I konačna procena gospodina Barajbara je konačna procena ukupnog minimalnog takvog broja.

SUDIJA MEJ: Imate još dva minuta.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, gospodine Mej (May). Vi mi govorite da ste sondama uspeli da utvrdite da pod zemljom ima još 2.000 osoba, je li tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ustanovili smo da neekshumirane sekundarne grobnice još uvek sadrže leševe. Pronašli smo više delova leševa na takvim lokalitetima i profesor Klark je onda napravio procenu broja leševa koji tamo mogu da budu. Ja sam pogledao te brojke i smatram da je njegova procena tog broja leševa umerena i verovatno tačna, ali to je još uvek tek procena, naravno.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, znači ta istraga još uvek traje, je li tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Na strani 1, pasus 5 rezimea iz 2000. godine kažete kako ste od državnih organa SAD (United States of America) dobili snimke iz vazduha na kojima se vide mnoge masovne grobnice i kako se na tim snimcima vide i stotine tela ljudi koji su ubijeni na ekonomiji "Branjevo", je li tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: I imate te fotografije, je li tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da, one postoje i nalaze se u posedu ovog Tribunala i mislim da su obelodanjene u raznim oblicima.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ja nisam imao prilike da ih vidim, ali vi ste maločas u glavnom ispitivanju rekli da je snimanje vršeno u vreme pogubljenja. To sam precizno zapisao da ste maločas rekli: "Snimanje vršeno u vreme pogubljenja". E sad, pošto to kažete, da li ste se ikada upitali, jer kažete da se vide stotine tela, kako je moguće da budu snimljena sva ta tela, a da se ne raspolože snimcima samog čina egzekucije, ako su vršena snimanja u vreme pogubljenja? Da li postoje neke fotografije gde se vidi sam taj čin pogubljenja? Jer ako je moguće snimiti tela u ležećem položaju, verovatno ih je bilo moguće snimiti i u stojećem.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ja sam upoznat sa fotografijama koje pokazuju tela na Branjevačkoj vojnoj ekonomiji. Isto tako imamo zbirku fotografija koje pokazuju kako se vršilo pogubljenje i o tome je govorio Dražen Erdemović.

SUDIJA MEJ: Imate vremena za još jedno pitanje.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da stavimo na stranu to šta je govorio Dražen Erdemović, pošto je on priznao da je ubio tu mnogo ljudi. Priznao je još u Srbiji kad je vršeno, kad je izvršeno njegovo hapšenje zbog ratnih zločina i kasnije mu suđeno. Je li vam poznato na koliko je osuđen Dražen Erdemović i koliko je proveo u zatvoru? Ovde na koliko je osuđen i koliko je proveo u zatvoru?

TUŽILAC NAJS: U čemu je relevantnost ovog pitanja.

SUDIJA MEJ: Možete li to ad ponovite, molim vas?

TUŽILAC NAJS: Pa ne vidim u čemu je relevantnost ovog pitanja koje je upravo postavljeno.

SUDIJA MEJ: Ovo je bilo poslednje pitanje. Ukoliko možete da odgovorite, odgovorite. Ukoliko ne možete, onda ništa.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude ja mislim da je on osuđen na 10 godina i da je od toga odslužio šest. Nisam siguran.

SUDIJA MEJ: Da. Izvolite.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Hvala, časte sudije. Gospodine Mening, ja moram biti veoma kratak i direktan zbog vremena. Pred vama se nalazi ovaj vaš izveštaj, odnosno vaša izjava koju ste dali 20. novembra 2003. godine i pošto je ona vrlo koncizna, ja ću se truditi da ovih par pitanja postavim samo u vezi sa njom, jer se nalazi pred vama. I u paragrafu 59, kao što vidimo ovde, vi ste rekli da ova cifra predstavlja minimalan broj žrtava u Srebrenici i naveli ste broj od 2.570, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je. Pronađeni u grobnicama koje su ekshumirali istražitelji i Sud i jedna grobnica čije je iskopavanje nadzirao Sud.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: A veštak Žoze Barajbar, ako sam dobro izgovorio to ime, kasnije, znači nakon ovog vašeg izveštaja koji datira iz novembra 2003. godine, dakle po izveštaju iz 2004. godine daje podatak o 2.541. žrtvi, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: S obzirom na ove pretpostavke koje ste danas izneli, a koje se odnose na ove egzaktno utvrđene cifre, kako objašnjavate da je podatak i činjenica koju ste vi utvrdili znatno drukčija, odnosno bar unekoliko drukčija od ovog kasnijeg izveštaja? Razlika u žrtvama je, otprilike, 30, umanjuje se broj onoga šta ste vi našli?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, ukratko. Moje cifre u ovom izveštaju su zasnovane na radu i proučavanjima gospodina Barajbara i drugih veštaka. On je nastavio da na tome radi i poslednji izveštaj predstavlja objedinjavanje svih prethodnih radova i proučavanja i on je morao da uporedi razne delove tela i radeći to, morao je da ignoriše neke delove tela ukoliko nisu predstavljale ono šta je on istraživao. I, kao što sam rekao, zbog toga je ta brojka umereno mala. Ona ne uzima u obzir one cifre tela koje smo mi imali, već predstavlja pokušaj da se utvrdi apsolutni minimum, najmanji broj osoba koje su se nalazile u raznim grobnicama.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: On se razlikuje od onog vašeg nalaza i ne upućuje na mogućnost da je možda broj žrtava još i veći. Ja mislim da bi to trebali da objasnite.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Izveštaj gospodina Barajbara ukazuje na to, kao što ukazuju i izveštaji drugih veštaka. U ovom konkretnom slučaju gospodin Barajbar je izuzeo osam tela u jednoj grobnici zato što oni nisu imali onu vrstu kostiju koju je on upoređivao sa drugim. To je kao da pokušate da upoređujete jabuke i kruške. Prema tome, to se nije direktno uklapalo. On je zbog toga smanjio broj i to je jedan veoma umeren broj, oprezna procena.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Gospodine Mening, vi ste već kazali da ste egzaktno utvrdili da je među žrtvama bila jedna osoba ženskog pola, je l' tako?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tako je.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Na pitanje... Na pitanja gospodina Najsa ... Ja vas molim da obratite pažnju na paragraf 82 vašeg izveštaja gde se govori o jednoj fotografiji koja prikazuje malo dete. Ta fotografija je nađena kod jedne žrtve. Ako ja dobro razumem, nađena je fotografija, a nije nađeno telo deteta, niti je uopšte među ovim žrtvama pronađeno ijedno dete kao žrtva ovoga šta se dogodilo u Srebrenici.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ta fotografija je nađena kod muškarca, žrtve, među njegovim ličnim stvarima. To dete nije pronađeno ni u jednoj grobnici. Bilo je još fotografija. Ja sam video tela dece na dnu masovne grobnice, jer mi decom smatramo i decu od 12 godina. Dakle i to je dete. Ja bih rekao da nije bilo dece od devet i 10 godina, ali bilo je onoga šta mi smatramo decom.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Dobro, ja nemam potrebe da u tom pogledu polemišem. Tamo je bilo reči o onima koji su mlađi od 17 godina, međutim gospodin Najs je insistirao upravo na toj fotografiji koja pokazuje malo dete. Da li je bilo dece tog uzrasta koja se obično nazivaju tom sintagmom "malo dete"? Da li je bilo dece u pravom smislu reči među osobama koje su pronađene u tim grobnicama?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ne, nije bilo dece tog uzrasta. Ja bih rekao da je to dete na slici bilo dete od četiri do pet godina. I, kao što sam ja rekao, najmlađa osoba pronađena u grobnici bila je negde između devet i 12 godina, a ne dete od četiri do pet godina.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Ako možete sada još da obratite pažnju na paragraf 65 vašeg izveštaja. Vi ovde govorite ... Ja razumem kad vi govorite o ligaturama i povezima i onda dajete svoje procene u vezi sa tim kako su ti ljudi izgubili život. Međutim, ovde navodite u paragrafu 65 da je 1.785 osoba umrlo od prostrelnih rana. Da li ste uopšte u stanju da kažete i da date neku analizu vezano za to da li te prostrelne rane predstavljaju nešto šta je naneto pri likvidaciji ljudi ili su te prostrelne rane kod ovolikog broja osoba mogle da nastanu i tokom borbe ljudi koji su bili naoružani?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Časni Sude, mislim da sam već odgovorio na to pitanje kada mi ga je gospodin Milošević postavio. I rekao bih da je najbolji odgovor na to pitanje, da to može da se nađe u izveštaju veštaka. Nadam se da je ovo dovoljno.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Još ova poslednja cifra, ako tako mogu da kažem, nije prava reč, ali ovaj podatak da za 1.441 osobu uzroci smrti su neutvrđeni. Da li to dopušta mogućnost da su mnogi od ovih ljudi izgubili život upravo u tim sukobima, jer evo ovde spominjete često eksplozije koje su nanosile smrt ljudima, da je do tih smrti moglo doći u toku okršaja koji su nesumnjivo postojali tih dana u okviru Srebrenice? Da ili ne?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ja sam naveo da je 67 osoba poginulo od eksplozije, a 11 od eksplozije i prostrelnih rana. Vi ste rekli da je 1.441 osoba umrla iz neutvrđenih razloga i to je možda bilo zbog toga što više nije bilo mišćnog tkiva koje bi ukazivalo na to da je bilo prostrelnih rana, a, recimo, metak nije dotaknuo kost ili zbog toga što deo tela gde se nalazila rana jednostavno više nije mogla da se pronađe. Prema tome, zbog toga smo mi došli do te cifre.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: To nije moj podatak, gospodine Maning. To je podatak koji ste vi naveli. Ja vas samo pitam postoji li mogućnost ... Da li možete da isključite da su ti ljudi za koje sada ne možete da kažete kako su izgubili život, možda stradali u tim borbama koje su sigurno postojale po dokazima koji su sad izvedeni? To je moje zadnje pitanje.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Mislim da mogu i već samo pokušao da objasnim u odgovoru na pitanja gospodina Miloševića. Uzimajući u obzir ceo dokazni materijal, sva tela koja su imala puno sličnosti, poveze, ligature, zatim svedočenje jednog od onih koji su vršili ubistva, svedočenja preživelih, tragovi na mestima pogubljenja, sve to nas je uverilo u to da su ta tela ljudi

u grobnicama, tela onih ljudi koji su pogubljeni, a ne onih koji su poginuli u borbi

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Ne vidim da vi povezujete ... Ja sam rekao, razumem vaše objašnjenje u vezi sa ligaturama i povezima. To je jasno. Ali ako možete sudijama da objasnite ... Ovde ne spominjete ligature za ovu 1441. osoba. Vi ste o ligaturama govorili u cifri o 480 ili 420, ali ovde se radi o podatku 1.441 osobe. To je polovina od ukupnog broja žrtava. Zašto spominjete ligature i poveze u ovom slučaju od 1.500 ljudi? Kako to objašnjavate?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: 1.441. osoba je deo ukupnog broja. Vi ste mene pitali da li je moguće da su ti ljudi stradali u borbi. Ja smatram da to nije moguće zato što su oni vezani i sa drugim telima i bili su izmešani sa telima koja su imala poveze i ligature. Dakle čak i neka od ovih tela su to imala. I, prema tome, to sve zajedno kad se uzme u obzir, kao i ono šta smo saznali od svedoka i preživelih, ukazuje na to da su oni pogubljeni i da su pogubljeni ne samo oni koji su imali poveze i ligature, nego i svi ostali. I zaista, u skladištu u Kravici nije pronađen povež za oči, niti su primećene ligature, ali sve ukazuje da je bar nad jednim čovekom izvršena egzekucija.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ: Časni Sude, molim da pogledate tu izjavu. Ona se upravo razlikuje od ovoga šta gospodin Mening sada tvrdi i vi ćete to sigurno analizirati. Apsolutno je u suprotnosti sa onim šta gospodin Mening danas kaže.

SUDIJA MEJ: Razmotrićemo da li je to tako. Izvolite dalje.

TUŽILAC NAJS: Ne znam da li gospodin Tapušковиć pokušava da ovde iznese broj onih za koje on prihvata da su ubijeni u Srebrenici ili je to samo jedno generalno pitanje, ali ukoliko on ima broj, mi bismo voleli to da čujemo.

SUDIJA MEJ: Počnite sa dodatnim ispitivanjem.

DODATNO ISPITIVANJE: TUŽILAC NAJS

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Dakle ova pitanja proizilaze iz unakrsnog ispitivanja. Gospodine Mening, u poslednjem izveštaju gospodina Barajbara na stranici 5 piše da je brojčani rezultat do kog je on došao nešto što on sada

označava sa "MMNI" (Minimum Minimal Number of Individuals, najmanjniji broj osoba), dakle najminimalniji broj pojedinaca i on sam to naziva najumerenijom procenom. Da li je to tačno?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Tačno je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Vi ste u unakrsnom ispitivanju spomenuli dve fotografije. Na jednoj fotografiji je malo dete koje je spomenuo gospodin Tapusković. Mislim da se radilo o nesporazumu, jer tu fotografiju smo mi našli kod jedne žrtve. To je fotografija člana porodice te žrtve.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Većina ljudi ima fotografiju svog deteta u novčaniku i to je upravo to šta smo videli ovde.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li se fotografija tela iz vazduha nalazi u jednom od vaših dokaznih predmeta?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Ona je označena u izveštaju koji sam ja sastavio za 1996. i 1999. godinu. To je jedna od fotografija koja se tamo nalazi. Isto tako veliki broj fotografija iz vazduha je označen kao dokazni predmet. Pokušaću da pronađem tu stranicu u izveštaju.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Možemo na to da se vratimo kada završimo s ovim pitanjima koje sad imam. Da li ste mogli da zaključite, vi ili neko drugi, po odeći ili bilo čemu drugom da je bilo koja od žrtava koje ste vi videli i koje su bile pregledane i o kojima ste govorili sa drugim veštacima smrtno stradala u borbi?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Ne.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Govorili smo o uzrocima smrti, o eksplozijama, o onima koji su nađeni u skladištu u Kravici. Da li je tamo bilo bilo šta neobično što bi govorilo o neobičnom uzroku smrti?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Na toj lokaciji je utvrđeno korišćenje ručnih bombi. Isto tako i u grobnicama je bilo dokaza da je ispaljena granata iz oružja većeg kalibra. Našli smo tragove probijanja zida od te granate u tom skladištu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas opišite sudijama svoj utisak, dimenzije tog skladišta. Kako je izgledala unutrašnjost tog skladišta gde se kaže da je hiljadu ljudi ubijeni? Uporedite dimenzije sa ovom sudnicom.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Pa to skladište je bilo podeljeno na prostorijske. U istočnom delu je prostorija koja je možda za trećinu manja od ove sudnice. Ta prostorija je imala visoke plafone koji su bili pod uglom i isto tako je bila jedna kućica za stražare, to smo mi tako zvali. I sve je to bilo uništeno.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Taj tromblon iz koga je lansirana ta granata, dakle to je taj, da kažemo, dopunski uzrok smrti?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. I bilo je jasno da je to bilo ispaljeno sa vrata. To su ista ona vrata za koja sam vam rekao da su bila razvaljena zato što je kroz njih prošao neki utovarivač ili neka veća mašina. Isto tako smo na žrtvama našli tragove te mine ispaljene iz tromblona.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Dakle to je, otprilike, bila zgrada ove veličine i u njoj je bilo 1.000 ljudi koji su sigurno bili natrpani u tom trenutku kad je ispaljena ta tromblonska mina.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Pa teško mi je da procenim. Mislim da su ljudi tamo bili prilično nabijeni u toj prostoriji. Okolo su bili stražari. Oni su bili svi zajedno u toj prostoriji i jedan od svedoka je opisao da su neki ljudi bili tako nabijeni da su se peli preko drugih tela pokušavajući da pobegnu iz tog skladišta.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I, molim vas, pre nego što odete, gospodine Mening, zaboravio sam nešto da spomenem. Mi smo ovde sastavili jedan indeks i možda biste mogli da nam kažete i o fotografijama koje smo spominjali. Ja se nadam da ste sada svi dobili ove indekse, kao da ih ima i gospodin Mening pred sobom. Onaj registrator koji smo dobili jutros imao je tabulatore do broja 25, a onda broj 26, pa 52 i, kako nam je bilo rečeno, to su dokazni predmeti na CD. Kad sam ja prvi put sastavio ovaj registrator, jer je gospodin Mening trebao da svedoči još prošle godine, ja sam nameravao da vas ne opterećujem materijalom koji ne treba formalno da se uvrštava u dokazni materijal. Zbog toga sve ono šta se nalazi u tabulatorima od 26 do 52, što je prilično velika količina materijala, jeste ono šta je gospodin Mening obradio da bi sastavio svoj izveštaj, a što nije neophodno da se uvodi ovde. Da li je to tačno, gospodine Mening?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Tako je.

TUŽILAC NAJS: Prema tome, ja ne tražim da se sada dostavi sav taj materijal koji se nalazi u tabulatorima od 26 do 52, niti mislim da vam to uskratim. Samo želim da objasnim, dakle, da se radi o propratnom materijalu.

SUDIJA MEJ: U redu je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I kako mi je rekao gospodin Mening, to je ogromna količina materijala koji, kad se poređa, možda je visoko peko metar i nešto. Gospodine Mening, molim vas da se vratimo na fotografiju. Šta možete da nam kažete o tome?

SVEDOK MENING – ODGOVOR: To se nalazi i u izveštaju koji se zove "Istraga u Srebrenici" (Srebrenica investigation). To je rezime forenzičkih dokaza i to je od 16. maja 2002. godine. Strana koja se tiče Branjevačke vojne ekonomije nosi ERN broj koji se završava brojevima 50942. To je na strani 15 tog izveštaja. To je umanjena fotografija i vide se označena tela. Isto tako se opisuju mašinerija i grobnice. Ja imam crno-beli primerak. Taj isti primerak se nalazi i u izveštaju, ali je bolji.

TUŽILAC NAJS: To sad možemo da vidimo pod tabulatorom 23 i osim ukoliko ne želite bolji kvalitet fotografije, onda će ovo ostati ovako kako jeste.

SUDIJA MEJ: U redu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Onda smo time došli do tabulatora 25 i do onog tabulatora broj 53. Gospodine Mening, sudije su takođe dobile dve zbirke fotografija, prilično obimne, na kojima se vide povezi za oči i ligature.

SVEDOK MENING – ODGOVOR: Da. Mi smo sastavili kolaž onoga šta je nađeno u grobnicama i isto tako vidite jednu veliku fotografiju na kojoj su svi ti povezi i ligature.

TUŽILAC NAJS: Ja ne znam da li Pretresno veće smatra da ovo treba da se uvrsti u dokazni materijal. Mislio sam da to možda nije neophodno, ali na vama je da odlučite.

SUDIJA MEJ: Da, nama se čini da je to razumno.

TUŽILAC NAJS: Ukoliko kasnije ustanovite da vam to treba, onda možemo to da vratimo. Nemam više pitanja za ovog svedoka.

SUDIJA MEJ: Time smo završili obradu ovog dokumenta svedoka. Hvala vam na ovim dokumentima. Ovde je uložen veliki trud, gospodine Mening. Hvala vam na vašem radu. Vi ste ovim završili vaše svedočenje.

TUŽILAC NAJS: Časni Sude, sledeći svedok je gospodin Rejno Tunens (Reynaud Theunens). On je sastavio vojnu analizu za Hrvatsku i za Bosnu.

SUDIJA MEJ: Moramo o ovome da prodiskutujemo da bismo znali koliko će vremena da bude potrebno za ispitivanje ovog svedoka.

TUŽILAC NAJS: Pa ja mogu nešto da vam kažem o tome. Prvo, izveštaj je obelodanjen i sada ne moram to ponovo da pokrivam pošto je ovo izveštaj svedoka-eksperta i ja ću da postavim samo ograničen broj pitanja tokom glavnog ispitivanja. Možda će mi trebati jedan sat. Nadam se ne više od toga. Nemojte još da delite svima u sudnici ovaj materijal. Svedok se u svoja dva izveštaja oslanja na ogromnu količinu materijala, a što je i očekivano. Nama je rečeno da bi to bilo otprilike 30 registratora da je to sve bilo sastavljeno i okupljeno. Od toga bi 15 registratora bilo sa kompletno novim dokumentima i ja sam predložio sledeće: pošto je on ekspert, da on kao i svi eksperti ima pravo da se oslanja na propratni materijal, a ništa od tog materijala ne mora da se uvrsti u dokazni materijal, sem ukoliko nije striktno neophodno. I o svemu tome može svedok da se ispita tokom svedočenja.

SUDIJA MEJ: Da, biće nam potrebno nešto od tog materijala da bismo znali kakva je situacija.

TUŽILAC NAJS: Da, ali što se tiče uvrštavanja tog materijala, oko toga sam imao neke rezerve. Ja sam za vas pripremio tabelu dokaznih predmeta. Iz nekog razloga nemam najnoviju verziju pred sobom, ali uskoro ću je dobiti i zato mislim da bi bilo bolje da ostavimo pitanje označavanja ovog materijala za malo kasnije, umesto da ovde sada svima delimo ovih 15 registratora sa novim dokumentima.

SUDIJA MEJ: Razmotrićemo ovo uskoro. Prvo da saslušamo svedoka, a onda ćemo da razmotrimo situaciju kada optuženi bude postavljao pitanja.

TUŽILAC NAJS: U redu. Da li može svedok sada da uđe?

SUDIJA MEJ: Da. Molim svedoka da pročita svečanu izjavu.

SVEDOK TUNENS: Svečano izjavljujem da ću govoriti istinu, celu istinu i ništa osim istine.

SUDIJA MEJ: Izvolite, sedite.

GLAVNO ISPITIVANJE: TUŽILAC NAJS

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Časni Sude, pre nego što počnemo sa glavnim ispitivanjem, ja sam, naime, imao drugi plan. Smatrao sam da bismo mogli da identifikujemo jedan ograničen broj dokaznih predmeta koje bismo uvrstili u spis i ja sada nisam proverio vaše registratore koje možda nisu identične mojima, ali u svakom slučaju mi nećemo uvrštavati nikakve dokumente pre prve pauze, tako da ću ja tokom prve pauze još jedanput da proverim situaciju. Bilo bi nam od velike pomoći ukoliko biste nam do kraja glavnog ispitivanja rekli koliko će vremena optuženi da dobije za unakrsno ispitivanje i prijatelji suda, kako bismo mogli da planiramo ostatak vremena za sutrašnji radni dan. Molim vas vaše puno ime i prezime?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Moje ime je Rejno Tunens.

TUŽILAC NAJS: Gospodine Tunens, Pretresno veće u svojim rukama ima jedan registrator u kome se nalazi vaš ekspertski izveštaj. Možda bi mogao da mu se da poseban broj.

sekretar: Dokazni predmet 643.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Tabulator 2 sadrži vašu biografiju, gospodine Tunens, a kojom ćemo uskoro da se pozabavimo. Vi ste Belgijanac, vojnik i još uvek ste, tehnički gledano, pripadnik vojske.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Da, gospodine Najs, ja sam još uvek pripadnik vojske, međutim postoje pravila prema kojima nisam na budžetu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Šta ste sada po činu?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Moj čin je komandant. To je čin koji postoji u belgijskom sistemu i nalazi se između kapetana i majora. Dakle, oficir sam.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Obrazovali ste se na Vojnoj akademiji između 1983. i 1988. godine. Zatim ste radili magistarski iz međunarodne politike 2000. i 2001. godine i taj magistarski još niste završili. Morate još da položite neke ispite.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ako sada na drugoj stranici pogledamo vaše radno iskustvo, bili ste komandant voda od 1988. do 1990. godine. Zatim 1990. i 1991. godine u kadrovskoj službi, 1991. i 1992. godine unapređeni ste u komandanta i, zatim, vratimo se sada na prvu stranicu, budući da naši dokumenti idu obrnutim redosledom, od septembra 1992. godine do juna 1999. godine bili ste analitičar za Balkan. Zatim od juna 1999. godine do maja 2000. godine bili ste šef evropskog deska i viši analitičar za Balkan u Ministarstvu odbrane (Ministere de la Defense) i zatim od 2000. do 2001. godine zamenik sintetičara u belgijskom Ministarstvu odbrane. Zatim ste od juna 2001. godine radili ovde u Tužilaštvu kao obaveštajni analitičar.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U paragrafu 3 nalaze se vaše profesionalne kvalifikacije. Pohađali ste i štapske kurseve, prolazili obuku, između ostalog u Sjedinjenim Američkim Državama i Engleskoj (England) i ako sada ponovo okrenemo stranicu, u paragrafu 5 vidimo da ste učestvovali u mirovnim operacijama u bivšoj Jugoslaviji između decembra 1994. i oktobra 1995. godine. Radili ste kancelarijski posao od jula 1996. godine do aprila 1997. godine. Radili ste u komandi UNTAES-a (UNTAES, United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia) u Vukovaru u Hrvatskoj

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Da. Međutim, želeo bih da ispravim ono šta ste rekli o periodu od decembru 1994. do oktobra 1995. godine. Ja sam tada radio u komandi u Zagrebu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: A šta ste radili od decembra 1997. godine do maja 1999. godine?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Bio sam šef belgijske obaveštajne službe u komandi UNPROFOR-a (United Nations Protection Force) u Sarajevu. Da ne

ulazim u detalje, to je jedan obaveštajni organ za vezu koji osigurava da postoji veza na obaveštajnom polju između trupa, mi smo imali jednu borbenu grupu u Hercegovini i komande SFOR-a (Stabilisation Force) i nacionalnih vojski i drugih relevantnih organizacija.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Vojno-analički tim Tužilaštva ovog Tribunala pripremio je dva izveštaja, zapravo sada su objedinjeni u jedan i taj jedan izveštaj nam vi sada ovde prezentirate. Vi ste autor i učestvovali ste u pripremi ta dva izveštaja?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: To je tačno, gospodine Najš. Ja sam napisao prvi teorijski deo i drugi deo koji se bavi Hrvatskom, a moj kolega Alen Boreli (Alen Borrelli) pripremio je treći deo koji se bavi Bosnom i Hercegovinom, a onda smo, naravno, zajedno radili na pripremi tog trećeg dela.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Vaš izveštaj ima indeks i možda bi bilo od pomoći kad bi gospođa Diklić (Diklich) sada pronašla taj indeks kako bi oni koji prate ovaj postupak videli od kakvih se sve delova sastoji vaš izveštaj, a zatim ćemo da se zadržimo na nekoliko delova detaljnije, ne na mnogo stvari, budući da taj vaš stručni izveštaj stoji ovde na raspolaganju i može da se prouči kao izveštaj eksperta. Da pogledamo strukturu vašeg izveštaja. Dakle molim da se indeks stavi na grafoskop. Na prvoj strani koja nosi broj 2 ovde vidimo prvi deo vašeg izveštaja: struktura, komanda i kontrola i disciplina oružanih snaga SFRJ. To ste podelili u nekoliko delova. Prvo, same oružane snage; drugo, rukovođenje i komandovanje oružanim snagama SFRJ. I to je nešto o čemu će da govori i svedok koji dolazi posle vas, viši vojni analitičar, general Veg (Ferenc Vegh).

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Tako je, gospodine Najš. U prvom delu, pogotovo u prvom odeljku ja sam se bavio pravnim i doktrinarnim okvirom unutar kog su funkcionisale oružane snage u SFRJ, uzimajući u obzir dokumente kao što su Ustav iz 1974. godine, Zakon o narodnoj odbrani iz 1982. godine kao i Pravila službe. Sledeći svedok će da govori generalno o rukovođenju i komandovanju i kako tu temu treba urediti u vojnim organizacijama.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Deo pod brojem 3 bavi se oružanim snagama Republike Srbije i ako sada okrenemo list, vidimo da tu imamo uvod, uloga predsednika, Ministarstva odbrane, Teritorijalne odbrane. U delu broj 4 govorite o rukovođenju i komandovanju oružanim snagama SFRJ. Ponovo

iznosite pravni okvir, Pravila službe, elemente i principe rukovođenja i komandovanja kao i način na koji funkcioniše komandna struktura.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I sledeći deo, to je zapravo izveštaj iz tri dela, sada se bavimo tek uvodom, dakle deo 5 tog uvoda bavi se strukturom oružanih snaga, operativnom strukturom JNA, vojno-teritorijalnom organizacijom JNA i zatim ako ponovo okrenemo stranu, vidimo organizaciju Teritorijalne odbrane, operativne grupe i taktičke grupe. I možda bi bilo od pomoći, budući da smo sada pri kraju čitanja indeksa, ali u svakom slučaju bilo bi dobro da uvek imamo na umu razliku između operativnih i taktičkih grupa. Objasnite nam to malo, molim vas?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Da, naravno, gospodine Najs. Pogotovo da bi se razumeo drugi deo izveštaja koji se bavi situacijom u Hrvatskoj važno je shvatiti šta su to operativne grupe, a šta taktičke grupe. Operativne grupe su zapravo *ad hoc* grupe, dakle privremene strukture koje se uspostavlja ju za konkretne operacije na konkretnom području unutar konkretnog vremenskog okvira. Razlika između operativne i taktičke grupe leži u njihovoj veličini. Operativna grupa može imati veličinu između brigade i korpusa, a taktička grupa obično ima veličinu brigade. Ova dva koncepta važna su za razumevanje drugog dela izveštaja, jer ciljevi operativnih i taktičkih grupa su takođe nešto šta treba da se ima na umu. Naime, cilj je bio da se pod svim okolnostima osigura jedinstveno rukovođenje i komandovanje svih snaga koje učestvuju u operaciji, uglavnom JNA i Teritorijalna odbrana, a u drugom delu vidimo da se to odnosi na dobrovoljce i paravojne snage i druge naoružane formacije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Vratimo se sada na indeks, dakle time se završava prvi deo vašeg izveštaja. Odeljak 6 bavi se logističkim procedurama, odeljak 7 bavi se vojnim pravom, pravom oružanih sukoba, odeljak 8 bavi se unapređenjima. Zatim drugi deo vašeg izveštaja gde paginacija ponovo počinje od broja 1, bavi se oružanim snagama SFRJ u sukobu u Hrvatskoj. Taj deo ima mnogo delova. Mi ćemo da se zaustavimo tek na nekima. Iz indeksa pri dnu strane vidimo da se bavite prvo Predsedništvom, o tome smo već čuli i zatim evolucijom misije i ciljeva oružanih snaga SFRJ tokom oružanog sukoba u Hrvatskoj. Sada, molim vas, okrenite stranu broj 5 ovog dela izveštaja i pri dnu strane 5 vidimo paragraf broj 3 u ovom delu koji se nastavlja u potpara-

graf "a" i zatim "b". Molim vas objasnite nam kako dolazimo do "b" koje se nadovezuje na "a", a različit je od "a"? O čemu se tu radi?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Misija oružanih snaga SFRJ, a tu se misli na JNA i Teritorijalnu odbranu, imala je dva cilja. Prvo, održavanje teritorijalnog integriteta SFRJ i drugo, održavanje suvereniteta SFRJ. Ako pogledamo sukob u Hrvatskoj, a ja sam za tu svrhu analizirao knjigu gospodina Jovića, knjigu generala Veljka Kadijevića "Moje viđenje raspada Jugoslavije" i razna naređenja i druge službene dokumente JNA koji su ovde u spisu i kad se to sve analizira postaje jasno da su se ti ciljevi tokom vremena menjali.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Prvobitni cilj definisan je Zakonom o narodnoj odbrani iz 1982. godine.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Upravo tako. Isto tako to je odraz onoga šta je utemeljeno Ustavom iz 1974. godine.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Teritorijalni integritet, to je nešto veoma važno. U potparagrafu "b" objašnjavate kako ste na osnovu dokumenata koje ste analizirali mogli da identifikujete jedan novi cilj. Objasnite nam to, molim vas?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Da, gospodine Naj. Možda bi bilo dobro da se tu poslužimo i kartama, ali to možemo da uradimo kasnije. Kao što sam već objasnio, dakle ustav je definisao misiju ka održavanju teritorijalnog integriteta i suvereniteta. Ako pogledamo, na primer, beleške iz dnevnika Borisava Jovića, onda proizilazi da je došlo do preispitivanja ta dva ustavna cilja. Knjiga gospodina Kadijevića još je detaljnija i ona nam daje jednu analizu evolucije te misije, odnosno tog cilja između, recimo, otprilike proleća 1991. godine i prihvatanja Vensovog plana (Vance Plan) do kog je došlo krajem 1991. godine. Analiza gospodina Kadijevića koju sam ja sažeto izneo u mom izveštaju, poklapa se sa, prvo, naređenjima JNA koja su izdavana u septembru 1991. godine i do kraja te godine, kao i sa javnim izjavama, na primer, izjavom službenog biltena za informisanje SSNO-a, to je bio Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, kao i onoga šta može da se primeti u vezi sa samom situacijom na terenu. E sada, gospodin Kadijević, sad bi bilo dobro da se poslužimo kartama ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Idemo onda na stranu 10 tog izveštaja. Molim vas da to stavite na grafoskop. Hvala. Gospodine Tunens, ovo su karte ko-

je ste vi nacrtali, to jest uzeli ste standardnu kartu i onda u nju uneli neke oznake.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Da, to je tačno. Ove strelice predstavljaju moje tumačenje, odnosno moju analizu onoga šta je napisano u knjizi generala Veljka Kadrijevića “Moje viđenje raspada Jugoslavije”.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: E sad uzmite, molim vas, pokazivač, imajte na umu da pokazujete stvari na grafoskopu, a ne na ekranu i objasnite nam, molim vas, vaše shvatanje Kadrijevićeve pozicije na početku?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Ova karta, u stvari, predstavlja ono šta general Kadrijević naziva prvom fazom druge faze operacije u Hrvatskoj. Prema njegovim rečima, to je započelo napadima na Srpsku Krajinu, a to je bilo negde pred kraj leta 1991. godine i general Kadrijević ovde govori o presecanju teritorije Hrvatske duž nekoliko osa. Prva osa išla je od Pakraca do Virovitice, do granice sa Mađarskom (Hungary). Druga osa išla je od Bihaća, preko Karlovca prema Zagrebu. Još jedna osa išla je od područja Knina prema obali i poslednja osa išla je od područja Mostara prema Splitu. On je objasnio neke operacije koje je trebalo sprovesti uporedo sa presecanjem teritorije Hrvatske. Prvo jedna jaka oklopna snaga trebala je da napreduje sa istoka iz Prve vojne oblasti prema zapadu i povezati se sa snagama koje su već operisale u ostatku Hrvatske, a kako bi došle do granice sa Mađarskom i Slovenijom.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Šta je, znači, bila globalna svrha upotrebe oružanih snaga u toj fazi?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Pa on kaže da je izgleda tada namera JNA bila da održi teritorijalni integritet ostatka SFRJ. Kad to kažem, mislim na SFRJ bez Slovenije.

SUDIJA MEJ: Kada ćemo da napravimo pauzu od 20 minuta? Da li vam sada odgovara?

TUŽILAC NAJS: Ja sam potpuno u vašim rukama.

SUDIJA MEJ: U redu. Onda ćemo sada da napravimo pauzu. Molim svedoka da ima na umu da ni sa kim ne sme da razgovara o svom svedočenju sve dok se ono ne završi, a sada idemo na pauzu od 20 minuta.

(pauza)

SUDIJA MEJ: Izvolite, nastavite.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Strana 11 drugog dela vašeg trodelonog izveštaja. Tu se nalazi druga karta. Časni Sude, sada i ja imam indeks koji imaju i svi ostali, iako se te karte mogu naći i unutar samog izveštaja, one su takođe i deo dokaznog predmeta 18. I ukoliko neki dokumenti nedostaju, gospodine Tunens, onda ćemo da prođemo kroz to. Evo, ja vam sada skrećem pažnju na to. Na strani 11 je karta sa vašim oznakama. Objasnite, molim vas, kako ste došli do tih oznaka?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Časni Sude, ova karta pokazuje ono šta general Kadrijević naziva drugom fazom, druge faze operacija JNA u Hrvatskoj. Prema Kadrijeviću, ta je faza počela krajem leta 1991. godine i trajala do prihvatanja Vensovog plana. Kadrijević u svojoj knjizi kaže da zbog određenih okolnosti, kao, na primer, slab odziv na poslednju mobilizaciju, da su ciljevi JNA trebali da se preispitaju i rezultat toga je bio da su se operacije ograničavale na oslobađanje svih Srba u Krajini, uz saradnju tih Srba iz Krajine. Zaključak Kadrijevića je da bi time oko 30 posto teritorija Hrvatske trebalo da ostane pod kontrolom Srba. Jedini izuzetak je Zapadna Slavonija, u sredini ove karte, gde, prema Kadrijeviću, nije oslobođeno celo srpsko područje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Na strani 12 izveštaja imamo još jednu kartu. Gospođa Diklić me je upravo sada podsetila da to nije dokazni predmet 18 nego dokazni predmet 643, tabulator 18. Opet vidimo vaše strelice na toj karti. Šta te strelice pokazuju?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Časni Sude, ovo je grafički prikaz jednog naređenja koje je došlo iz Prve vojne oblasti JNA koja je u mirnodopsko vreme pokrivala teritoriju Bosne i Hercegovine, istočne Hrvatske i veliki deo severne Srbije. To naređenje izdato je u septembru 1991. godine i govori o masovnim vojnim operacijama u području Prve vojne oblasti kojima je cilj bio stizanje do granice Slovenije i Hrvatske u području Varaždina i severnije i to naređenje čini se da je protivrečno onome šta govori Kadrijević. Međutim, ako uzmemo u obzir da je Kadrijević spomenuo preispitivanje ciljeva JNA, čini se da onda ima smisla to da su negde u septembru, oktobru, novembru ti ciljevi zaista i promenjeni.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Gospodine Tunens, ja znam da je to možda malo i nepraktično, ali molim vas takođe da pogledate i spisak dokaznih predmeta koji se nalaze s leve strane, jer ćete da vidite da su oni takođe dostupni,

budući da su već dostavljeni sudijama. A sada idemo dalje. Idemo na stranu 47 vašeg izveštaja o Hrvatskoj. To je deo pod naslovom "Rukovođenje i komandovanje oružanim snagama SFRJ u Hrvatskoj" (Command and Control within the SFRY armed forces in Croatia). Možda bismo mogli da pogledamo indeks. I na strani 47 izveštaja u paragrafu 3A govorimo o komandnim relacijama JNA i drugih oružanih formacija Srba. Recite nam nešto više o tome?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Časni Sude, taj paragraf bi zapravo trebao da bude neka vrsta uvoda, jer razni dokumenti koji objašnjavaju kako je taj komandni odnos sproveden u praksu spomenuti su kasnije u našem izveštaju. Ako se opet pozovemo na Kadijevićevu knjigu, on govori o normalnom pravnom odnosu subordinacije, što znači da su JNA i Teritorijalna odbrana, onda kada su zajedno delovale, u većini vojnih scenarija, u većini vojnih operacija Teritorijalna odbrana bila bi podređena JNA. Ovde je sada jedina razlika da kada ovde spominjemo Teritorijalnu odbranu, onda mislimo na lokalnu srpsku Teritorijalnu odbranu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Sledeći pasus o kome želite nešto opširnije da kažete nalazi se na strani 68. Ako okrenemo tu stranu videćemo da smo tu sada u delu koji se odnosi na rukovođenje i komandovanje nad lokalnim srpskim snagama. A to se nalazi u potparagrafu "g" jednog drugog paragrafa, onog koji nosi broj 3. Recite nam nešto više o ovom konkretnom dokumentu koji takođe možemo da nađemo i kao tabulator 7 dokaznog predmeta 643?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Časni Sude, ovaj potparagraf bavi se situacijom u istočnoj Hrvatskoj, odnosno konkretnije o operacijama JNA u području Vukovara. Operativna grupa "Jug" bila je jedna od dve komponente JNA koje su učestvovala u toj operaciji. To je bila Druga operativna grupa, bila je Operativna grupa "Sever", odgovorna za Baranju i ostatak Istočne Slavonije. Operativna grupa "Jug" bila je odgovorna samo za neke delove Istočne Slavonije. Ovo naređenje je zanimljivo zato što ono zapravo objašnjava kako je funkcionisao odnos između Jugoslovenske narodne armije, lokalne srpske Teritorijalne odbrane i dobrovoljaca tokom operacija u Vukovaru.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pa pogledajmo onda i sam taj dokazni predmet 643. To je tabulator 7 našeg dokaznog predmeta. Objasnite nam onda, molim vas, značaj tog dokumenta?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Značaj je sledeći. U prvom delu ovog naređenja spominje se dobrovoljački odred Leva Supoderica, a drugi dokumentarni dokazi indiciraju da je ta formacija bila sastavljena od dobrovoljaca povezanih sa Srpskom radikalnom strankom. Dakle Leva Supoderica bila je podređena jedinicama Operativne grupe "Jug" tokom izvođenja operacija. A ako pogledate datum ovog dokumenta u gornjem levom uglu, 21. novembar 1991. godine u 6.00 izdao ga je komandant Operativne grupe "Jug", to jest pukovnik Mile Mrkšić i ovde se govori o prepotčinjavanju dobrovoljačkih odreda, kao što je Leva Supoderica, drugim jedinicama JNA. Datum je interesantan zato što je to bilo odmah nakon događaja u Ovčari. I ako pogledamo ostatak ovog dokumenta, mislim da je to, u stvari, na drugoj strani engleskoga prevoda ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pre nego što pređemo na drugu stranu, vidimo da se ovde spominje i neko naređenje od dan ranije, 20. novembra.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Upravo tako. Operativna grupa "Jug" bila je podređena Prvoj vojnoj oblasti tokom izvođenja tih operacija, iako je glavna jedinica operativne grupe, Gardijska brigada, u normalnim okolnostima bila podređena Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu. Pre nego što je Gardijska brigada poslata u vukovarsko područje, u to vreme bila je podređena Prvoj vojnoj oblasti, međutim iz ovog dokumenta jasno je da Gardijska brigada odgovara i Prvoj vojnoj oblasti i Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Dakle, želeli ste sada nešto da nam kažete o datumu i o dobrovoljačkim jedinicama, spomenuli ste i generala Mrkšića.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Da, na drugoj strani engleske verzije ovog naređenja navode se svi primaoci tog naređenja. Naime, naređenje se uvek šalje samo onima kojih se to naređenje tiče. I treba primetiti da ovde među primaocima imamo i komandanta dobrovoljačkog odreda šešeljevaca. Dakle ovo naređenje podržava tezu da čak i pre nego što su u vezi s tim preduzeti koraci na jednom višem nivou, na primer naređenje od 10. decembra 1991. godine koje je izdalo Predsedništvo SFRJ o angažovanju dobrovoljaca, da je već i pre toga na terenu bilo mnogo slučajeva da su paravojne formacije bile podređene JNA i da su operisale u okviru operativnih grupa ili jurišnih odreda. Ja ih nisam ovde identifikovao, međutim oni su jedna slična stvar koja je takođe delovala u okviru operacija u Hrvatskoj.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Znači ovaj paragraf o kom govorimo bavi se komandom i kontrolom nad lokalnim srpskim snagama. A sledeći deo u vašem izveštaju govori o podršci koju je Jugoslovenska narodna armija davala lokalnim srpskim strukturama u Hrvatskoj. Pre nego što pređemo na to, možda bi bilo od pomoći da se na trenutak vratimo, pa molim da zadržite prst na strani 68, na rezime vašeg izveštaja, strana 7 rezimea, to je na početku i možda bi bilo dobro da sad pročitamo nekoliko pasusa iz zaključaka koje ste vi naveli u svom zaključku. Za Pretresno veće to je na strani 7, na samom početku sižea, paragrafi 9 do 13. Iz celog materijala koji se nalazi u vašem izveštaju, vi ste došli do sledećih zaključaka, čitam iz sredine paragrafa: "Izdata su naređenja da se taj sistem održi i tokom sukoba u Hrvatskoj. Dokumentarni dokazi daju indicije da su lokalne srpske jedinice Teritorijalne odbrane, kao i njihovi štabovi, operisali pod jedinstvenom komandom i kontrolom JNA. JNA je osnovala operativne i taktičke grupe kako bi obnovila, odnosno održala jedinstveno komandovanje i rukovođenje tokom tih operacija, što je obuhvatalo JNA, lokalnu srpsku Teritorijalnu odbranu i dobrovoljce i paravojne formacije." Dakle, mi smo maločas upravo videli i jedan primer za takav zaključak.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Tako je, časni Sude. To je bio tek jedan primer, a u izveštaju se nalazi više primera.

SUDIJA KVON: Koja je to strana?

TUŽILAC NAJS: To je na samom početku izveštaja, odmah nakon sadržaja vidimo da stoji rezime. I to je na strani 7. Žao mi je što to nisam ranije bolje identifikovao. Dakle čitao sam iz druge polovine paragrafa 9.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, prema ovom paragrafu, unutar komandne strukture nalaze se dobrovoljci i paravojne formacije. Da li biste želeli nešto više da kažete o tome? Da li je to nešto šta nije sporno?

SVEDOK TUNENS: Časni Sude, pokušaću da budem kratak. Ako pogledate prvi deo izveštaja u kom se teoretski opisuju osnove funkcionisanja sistema, videćete da je u Zakonu o opštenarodnoj odbrani iz 1982. godine postojala odredba koja je pod generalnim okolnostima dozvoljavala integraciju dobrovoljaca. Pod dobrovoljcima su se smatrali ljudi koji nisu pod vojnom obavezom, a ipak su želeli doprineti odbrani SFRJ u slučaju spoljne agresije. Taj zakon, odnosno taj član zakona očigledno govori o individualnim dobro-

voljcima koji se individualno, od slučaja do slučaja, pridružuju jedinicama JNA, odnosno TO. Nakon početka sukoba u Hrvatskoj, vidimo da su stvari počele da se razvijaju na dva nivoa. Prvo, na pravnom nivou: od leta, dakle negde avgusta 1991. godine pa do decembra 1991. godine izdata su tri ukaza, odnosno naređenja. Prvo ukaz koji je došao iz Srbije, a kojim se naređuje integracija dobrovoljaca, odnosno pojačanje Teritorijalne odbrane Republike Srbije. Posle toga u septembru sledi slično naređenje koje je izdao Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, a kojim se naređuje mobilizacija odnosno integracija dobrovoljaca u JNA, a najznačajniji ukaz tog tipa na političkom nivou je ukaz Predsedništva SFRJ od 10. decembra 1991. godine, to je naređenje pod brojem 73, već je uvršteno u spis. U njemu se govori o integraciji, odnosno o inkorporiranju dobrovoljaca u oružane snage SFRJ u situaciji neposredno predstojeće ratne opasnosti. To je, dakle, jedan aspekt situacije. Drugi aspekt je ono šta se dešavalo na terenu. Tamo možemo da primetimo, na osnovu dokumentarnog materijala koji nam stoji na raspolaganju, da je možda bilo problema na početku u određenim područjima da se održi jedinstveno komandovanje i rukovođenje, međutim, nakon toga izdata su naređenja, preduzeti su koraci kako bi se nametnula jedinstvena linija rukovođenja i komandovanja, a to je učinjeno upravo putem operativnih i taktičkih grupa i to tako da su operativne, odnosno taktičke grupe već postojale u doktrini oružanih snaga SFRJ i pre izbivanja sukoba. I zatim da bi se legalizovala ili barem na neki način regulisala situacija, te je dobrovoljce, odnosno paravojne formacije trebalo, na neki način, bilo integrisati, bilo izbaciti iz celog sistema. Isto tako treba primetiti da Ustav iz 1974. godine navodi da se oružane snage SFRJ sastoje od JNA i Teritorijalne odbrane, a da će sve druge naoružane grupe i pojedinci koji žele da učestvuju u odbrani ili oružanoj borbi, da se smatraju pripadnicima Teritorijalne odbrane. Dakle, bilo je potrebno regulisati ono šta bih ja nazvao već postojećom *de facto* situacijom na terenu i na političkom nivou. I to je učinjeno kroz ta tri ukaza koje sam spomenuo. Isto tako, to je trebalo učiniti na terenu putem operativnih i taktičkih grupa. I moguće je da se pronađe konkretna naređenja za razna područja u Hrvatskoj u našem izveštaju.

SUDIJA ROBINSON: I vi ste našli dokumente u obliku naređenja i tako dalje, koji se tiču dobrovoljaca, jer prvi deo vašeg odgovora se odnosio na dobrovoljce. Da li ste obradili pitanje paravojske?

SVEDOK TUNENS: Da, časni Sude. Teško je napraviti razliku između dobrovoljaca i paravojske zato što se ti termini koriste isprepletano: istovremeno se za jednu te istu grupu koriste oba termina. U nekim dokumentima šešeljevci se opisuju kao dobrovoljci, a u nekim drugim kao paravojska. Ja nisam video nikakvo naređenje JNA koje koristi termin "paravojska". Oni se obično zovu "dobrovoljački odredi". Ali ovo se takođe spominje u dokumentima do kojih ćemo da dođemo malo kasnije, organi bezbednosti JNA su istraživali aktivnosti nekih od ovih grupa i onda su koristili termin "paravojska", zato što to ima jednu konotaciju ilegalnosti, ali ova naređenja JNA koja smo sad videli, koja se tiču Operativne grupe "Jug", tu se oni uvek nazivaju "dobrovoljcima". Naravno, kad se radi o snagama druge strane, onda se u tom slučaju nazivaju "paravojskom".

SUDIJA ROBINSON: Znači vi smatrate da su ova dva termina skoro sinonimi?

SVEDOK TUNENS: Da, časni Sude, ukoliko želite da ovo precizno analizirate, onda morate da uzmete ime, naziv te grupe kao i izvor gde se spominje, zato što paravojska nije zvaničan termin. Ja nisam video da se to koristi u dokumentima JNA, niti da se koristi u ukazima Predsedništva od 10. decembra. Tu se samo spominju "dobrovoljci".

SUDIJA ROBINSON: A šta to znači?

SVEDOK TUNENS: Pa, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu i organi bezbednosti JNA su njih nazivali paravojskom. Imamo nekoliko izveštaja u tom smislu i to je uključeno u naš izveštaj. Isto tako postoji razlika između, recimo, grupa koje su vezane za neke političke stranke. Recimo, postojala je grupa koja se zvala "Beli orlovi", koji su bili povezani sa Srpskim pokretom obnove. Isto tako smo imali neke grupe koje su bile povezane sa Srpskom radikalnom strankom koji su se zvali "šešeljevci". Dakle, iz svega ovoga šta smo ovde videli, čini se da su Arkanovi "Tigrovi" imali određeni odnos sa srpskim Ministarstvom unutrašnjih poslova. I ja sam na osnovu toga izvuкао zaključak koji je zasnovan na organima bezbednosti JNA. Dakle, to je razlika koju ja mogu da ustanovim na ovom nivou. Interesantno je isto tako spomenuti da u članu 118 srpski Zakon o odbrani kaže da samo legalne vlasti imaju pravo da planiraju i organizuju, formiraju, obučavaju i tako dalje, oružane snage. Dakle, u onim slučajevima kada su ove grupe pripadale

opozicionim strankama ili imale neko drugo poreklo, onda se taj zakon primenjuje na njih.

SUDIJA KVON: Da, da. I u transkriptu se potkrala greška. Kada govorite o paravojsci, rekli ste da to ima legalne konotacije, to je, zapravo, pogrešno, trebalo je da stoji "ilegalne konotacije".

SVEDOK TUNENS: Da, da. U svakom slučaju ilegalne zato što termin "paravojska" se ne koristi ni u zakonodavstvu koje sam ja video, koristi se samo termin "dobrovoljci".

SUDIJA KVON: I to stoji na strani 81, red 14.

SVEDOK TUNENS: I ako smem da dodam, časni Sude, ja sam upoznat sa naređenjem iz vremena krize na Kosovu 1999. godine kada je bilo dozvoljeno da se uključe dobrovoljci u oružane snage i tu stoji eksplicitno da se to odnosi na dobrovoljačke grupe koje ne smeju da se uključe u oružane snage, već samo pojedinačni dobrovoljci.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas da malo usporite i sada da pogledamo dokazni predmet 643, tabulator 4 koji možda može da se nadoveže na pitanja koja su postavljale sudije. I dok tražimo taj dokument, ukoliko bi sudija Robinson (Robinson) želeo da vidi neke dopunske dokumente, jer mi smo prilično ograničili broj koji smo ovde uvrstili, onda bismo mogli da vam damo spisak takvih dokaznih predmeta, dopunski spisak, tako da ukoliko nam se dozvoli da stupimo u kontakt sa vama u međuvremenu dok ne završite vaše svedočenje, možda biste vi mogli da označite ono šta bi bilo od koristi za Pretresno veće. A sada da pogledamo dokazni predmet pod tabulatorom 4 dokaznog predmeta 643. Tu se spominje osoba po prezimenu "Snedden" (Snedden), a koja je nama ovde poznata pod jednim drugim imenom.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Ovde se radi o izveštaju organa bezbednosti, zapravo Uprave bezbednosti. Ovaj izveštaj je poslat saveznom sekretaru SSNO, Veljku Kadrijeviću. To je, naravno, samo informacija. Ali uzimajući u obzir kako rade obaveštajne službe, ja bih rekao da je ovaj izveštaj sastavljen na osnovu informacija koje su dostavili niži operativci, zatim su to obradili viši operativci i onda je to bilo dostavljeno višim vojnim funkcionerima.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas, ne previše detaljno i ne previše brzo. Dakle, ovo je izveštaj od 28. avgusta gde se govori o Draganu, gde se kaže da su polovinom juna ove godine organi bezbednosti prikupili početne podatke o kapetanu Draganu angažovanom na obuci specijalne jedinice MUP SAO Krajine. Molim vas nastavite odatle i kažite u jednoj rečenici u čemu je značaj ovog dokumenta, naročito u svetlu pitanja sudije Robinsona.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Značaj ove informacije, časni Sude, je to što pored paravojnih grupa ili grupa dobrovoljaca postoje pojedinci kao ovaj Denijel Sneden (Daniel Snedden) koji je po ovom izveštaju bio angažovan od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije da vrši obuku lokalne srpske policije i njihovih jedinica u Martićevoj policiji kod Knina. I ova informacija je poslata Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Dakle, mi ovde imamo nešto što govori o tome pod čijom su komandom bile ove snage.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Pa ako pogledate prvu stranu ovog izveštaja, videćete da je ujedinjena komanda jedan od preduslova da se nešto sprovede uspešno. Dakle, to znači da samo jedna osoba može da izdaje naređenja da na jednom nivou postoji samo jedan komandant, zato što ukoliko postoji nekoliko ljudi koji istovremeno izdaju naređenja i ukoliko ima nekoliko grupa koje su aktivne u nekom području, a nema ujedinjene komande, onda je nemoguće izvršiti vojne operacije. Prema tome, lokalni komandanti su bili zainteresovani da postoji ujedinjena komanda.

SUDIJA ROBINSON: Dakle, ranije ste vi napravili razliku između dobrovoljaca kao pojedinaca i dobrovoljaca kao grupe. Ja mislim da vi želite da kažete da dobrovoljci kao pojedinci potpali bi pod komandnu strukturu, ali ne i dobrovoljci kao grupa. Tako da gospodin Dragan Sneden koji se ovde spominje, je, prema vašem tumačenju, neko ko bi potpao pod komandnu strukturu.

SVEDOK TUNENS: Časni Sude, možda se nisam dobro izrazio. Dakle, dobrovoljci kao pojedinci su bili zakoniti i prema Ustavu i prema Zakonu o narodnoj odbrani. Tamo se spominju dobrovoljci kao pojedinci koji mogu da uđu u JNA ili u Teritorijalnu odbranu pod određenim okolnostima kao pojedinci. Dakle ljudi o kojima ovde govorimo su grupe dobrovoljaca koji se zovu "Šešeljevi dobrovoljci" ili možda Beli orlovi ili su poznati pod nekim drugim imenom i, dakle, njih su poslali u područje sukoba kao jednu grupu,

oni ostaju i deluju kao jedna grupa. Recimo, u operativnoj grupi imate taktičke grupe ili borbene odrede kao što je bio slučaj u Vukovaru. I gledajući na ove borbene odrede, već je postojala integracija na nivou čete, dakle to je redovna jedinica JNA, zatim bi onda, recimo, bio ovaj odred Leva Supoderica i, isto tako, bi postojao i odred lokalne Teritorijalne odbrane. I svi bi oni na najnižem nivou bili potčinjeni komandi JNA. Naravno, ovde bi postojao i komandant na višem nivou kome bi bio potčinjen onaj komandant na nižem nivou koji bi ona sprovodio njegova naređenja. Ovaj gospodin Sneden koji se ovde spominje u ovom izveštaju, deluje u ime Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije. U izveštaju se takođe spominju drugi izveštaji o Arkanu i o njegovom odnosu sa MUP-om Srbije. I to nas dovodi do ove razlike koji smo napravili. Dakle, dobrovoljci kao pojedinci su apsolutno zakoniti, onda imamo dobrovoljce kao grupu i da su, dakle, činjeni koraci da se i oni legalizuju i da je njih već bilo u borbama i da su onda bili potčinjeni JNA, a onda imamo pojedince ili grupe kao što su Dragan ili Arkan koji su, prema informacijama od JNA, zapravo bili u nekom odnosu sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Srbije, čak i ukoliko je bilo sumnji o tome da li je njihov status zakonit ili ne.

SUDIJA ROBINSON: Prema tome, prema vašoj tezi, Šešelji i njegovi ljudi, Arkan i njegovi ljudi su funkcionisali u okviru komandne strukture i bili su potčinjeni najnižem nivou komandanata u JNA, je li to tako?

SVEDOK TUNENS: Zasnovano na naređenjima koja sam ja video i na naredbama koje su korišćenje prilikom sastavljanja ovog izveštaja, odgovor bi bio potvrđan. Oni jesu bili potčinjeni jedinicama JNA u okviru one strukture koju sam ranije opisao da bi postojala ujedinjena komanda.

SUDIJA ROBINSON: Da li imate nekih naređenja iz JNA izdatih ljudima kao što su bili Šešelji ili Arkan?

SVEDOK TUNENS: Nemamo.

SUDIJA ROBINSON: Meni se čini da ste nam vi to rekli.

SVEDOK TUNENS: Ne. Kad uzmemo prethodni dokazni predmet, vidimo da grupe koje imaju neki odnos sa Republikom Srbijom, kao što je, recimo, bila ova jedinica Leva Supoderica u Vukovaru, tokom operacija bile su potči-

njene komandi JNA. Ja ne znam da je postojala neka prepiska između Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i Šešelja, recimo, o ovome. Sve šta ja mogu da kažem su ova naređenja koja su uključena u moj izveštaj. Imali smo naređenja Mileta Mrkšića koji je bio komandant operativne grupe. Imali smo druga naređenja koja su takođe uvrštena u ovaj izveštaj koja se tiču Zapadne Slavonije i tu se spominju lokalne jedinice srpske Teritorijalne odbrane koje su bile pod komandom oficira JNA. Moguće je da je ovo potčinjavanje bilo vršeno samo na nižem nivou, ali ipak postoji postupak obaveštavanja, lanac obaveštavanja na više, uključujući i vojnu policiju i organe bezbednosti i tako dalje, dakle postoji razlog da mi verujemo da su oni bili upoznati sa ovim. I sad da se vratimo na ovo naređenje od 10. decembra 1991. godine Predsedništva SFRJ. Čini se da je ovo reakcija na situaciju na terenu i da u nekim situacijama se ovo prepotčinjavanje odobrava na najvišem nivou, ja sada ovde govorim o situaciji u Vukovaru, zato što je Mile Mrkšić bio komandant Gardijske brigade, ali tokom operacija u Vukovaru oni su imali i neke dopunske brigade i neke dopunske bataljone, i, dakle, tu se izričito spominje ovo prepotčinjavanje ove jedinice i on govori u svom naređenju o komandovanju Šešeljevom jedinicom u Zapadnoj Slavoniji i, isto tako, imamo neka dokumenta koja govore da je to postojalo na nižem nivou.

SUDIJA ROBINSON: Hvala vam.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: A sada da se vratimo na ovaj vaš rezime na početku vašeg izveštaja, strana 7, tačka 10. Tu stoji nešto na šta sam želeo da se osvrnem, a onda da se vratim detaljnije na Hrvatsku, a zatim na Bosnu. Gospodine Tunens, u tački 10 vašeg rezimea stoji sledeće: "Lokalne srpske snage u Hrvatskoj koje su se sastojale od MUP-a i SAO, a kasnije Teritorijalna odbrana RSK i kasnije SVK su, bila ima je potrebna podrška koju im je pružala SFRJ, Srbija i JNA, kasnije VJ. Organizovana priroda ove podrške i njen obim, sastav, veličina, vremenski period, ukazuju na to da je pomoć pružala JNA, da je to bilo odobreno i podržano od strane najviših političkih komandnih nivoa SFRJ. Postoje primeri da je Slobodan Milošević, predsednik Srbije, bio uključen u postupak donošenja odluka o tome da se pruži pomoć lokalnim srpskim snagama u Hrvatskoj. Lokalno srpsko vođstvo u Hrvatskoj je smatralo Miloševića osobom koja je imala uticaj i koja je kontaktirala tokom sukoba da bi se sproveli njihovi zahtevi za pomoć." Zatim u pasusima 12 i 13, samo još to da pogledamo, piše: "SSNO i JNA, Generalštab JNA ili VJ i njihove potčinjene komande i organi su bili odgovorni za planiranje, formi-

ranje i restruktuiranje Teritorijalne odbrane SAO Krajine i njeno pretvaranje u Teritorijalnu odbranu RSK i kasnije SVK." Mislim da je ovo jasno samo po sebi. Dakle, sve drugo nam ne bi opisalo bolje onu veliku količinu dokumenata na koje ste se vi oslanjali tokom sastavljanja vašeg izveštaja.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Časni Sude, ovo šta je sada pročitao gospodin Najs je, dakle, rezime dela 3 izveštaja.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Doći ćemo na to. Dakle, ja ću sad samo da završim sa ovim sažetkom da ne bismo skakali sa jednog dela dokumenta na drugi: "Penzionisani i aktivni oficiri JNA koji su služili u lokalnim odbrambenim strukturama, ovi oficiri su ostali u JNA što se tiče plate, unapređenja i tako dalje i bilo im je nadoknađeno ono vreme koje su proveli u lokalnim srpskim snagama. Struktura lokalnih srpskih snaga je zavisila od JNA za ispunjenje svojih logističkih potreba. JNA ili VJ je i dalje nastavila da pruža gorepomenutu pomoć Teritorijalnoj odbrani RSK i kasnije Srpskoj vojsci Krajine, a posle povlačenja JNA iz Hrvatske od marta do maja 1992. godine po Vensovom planu i priznavanju Hrvatske od strane Ujedinjenih nacija (United Nations). Mehanizmi za koordiniranje su postojali između Srpske vojske Krajine i Vojske Jugoslavije, uključujući sastanke između njihovih članova i njihovih Generalštabova. Između 1993. 1994. i 1995. godine optuženi, predsednik Srbije i general Perišić, načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije, kao i Vrhovni savet odbrane SRJ su bile informisane o vojnoj situaciji u Republici Srpskoj Krajini putem dnevnih borbenih izveštaja Srpske vojske Krajine koji su im se slali". Da li imate ikakvih sumnji o tome da su ti izveštaji bili dnevni i kako ste uopšte do toga došli?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Došli smo do toga tako što smo proučili dokumenta koja smo imali i zapravo trebalo bi da kažemo da se ovde radi o redovnim izveštajima, ali nama se činilo da su oni bili sastavljeni svakog dana. Ovo su tipični vojni izveštaji o situaciji na terenu i imaju jedan standardan oblik koji pretpostavljam da je unapred ustanovljen u JNA tako što bi se u početku prvo govorilo o tome kakvo je stanje sa neprijateljem, ovde su neprijatelja predstavljale hrvatske oružane snage i šta se događa na liniji sukoba ili na liniji razdvajanja između HV, dakle Hrvatske vojske i Srpske vojske Krajine, onda se govori o raznim drugim pitanjima, o kadrovskim pitanjima, o pozadinskim pitanjima i tako dalje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas, ne treba nam previše detalja. Zatim da pređemo na odeljak 3 vašeg izveštaja. To smo već rezimirali, to počinje

na strani 70 i prvi deo na koji ste želeli da se osvrnemo, mislim da je na strani 82 i tiče se pukovnika Čeleketića, pogledaćemo, dakle i stranu 83, molim da se i jedna i druga strana stave na grafoskop. Ovo je u jednom dužem paragrafu koji ima puno potparagrafa i naslovljen je "Kadrovska podrška" (Personnel Support) i, dakle, to je primer jednog oficira koji je dobio nadoknadu za ono vreme koje je služio u Srpskoj vojsci Krajine. Šta možete da nam kažete na to?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Pa pokušaću da budem kratak. Kao što je već spomenuto, Republika Srpska Krajina nije imala svoje oficire, a to se odnosi i na druge delove u sukobu, tako da su oni porali da se oslanjaju na oficire koji du bili u JNA, s tom razlikom da su neki delovi bili potčinjeni Teritorijalnoj odbrani Republike Srpske Krajine. Dakle, ovo su bili oficiri Vojske Jugoslavije koji su se onda vratili nazad u Krajinu, pa onda nazad u Vojsku Jugoslavije. U ovom slučaju se radi o pukovniku Čeleketiću koji šalje zahtev Generalštabu Vojske Jugoslavije 14. jula 1993. godine, u Kadrovsku službu, da mu se potvrdi koliko je zvanično proveo vremena u oružanim snagama i, možete da vidite, njegova karijera je ovde izložena i možete da vidite da mu se ovde računa vreme koje je ovde proveo na frontu u Zapadnoj Slavoniji, a zatim, posle 1. februara, on je bio komandant u Okučanima, to je korpus u Zapadnoj Slavoniji i to korpus SVK. Zatim vidite da je dobio odgovor od Kadrovske službe Vojske Jugoslavije, to vidite na dnu strane i onda vidite interesantne delova tog odgovora gde na vrhu sledeće strane stoji da vreme provedeno u Zapadnoj Slavoniji mu se računa kao vreme provedeno u garnizonu u Beogradu, što je zapravo potvrda koja može da se vidi i u sledećem potparagrafu "d". A onda Čeleketić šalje još jedan zahtev da mu se prizna vreme koje je služio u Srpskoj vojsci Krajine i to od juna 1994. godine, a odluka Kadrovske službe Generalštaba Vojske Jugoslavije je bila takva da se kaže da je Čeleketić služio u Vojnoj pošti u Beogradu i da je tamo proveo određeni broj godina. Ta vojna pošta se odnosi na 40. kadrovski centar ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Samo trenutak. Dakle mi ćemo spominjati tokom sledećih nekoliko strana i 30. i 40. kadrovski centar. Kada su formirani ti centri?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Naređenje koje je potpisao general Perišić nosi datum novembar 1993. godine i to je uključeno u naš izveštaj.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Znači prvo pismo je sastavljeno pre formiranja centra, bez obzira kakva je uloga tog centra i onda drugo pismo je sastavljeno već po drugom režimu.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Da, tako je, ali ova dva dokumenta koji se tiču Milana Čeleketića nam govore o tome da je sprovođenje tih odluka bilo isto. Jedino su postojale određene administrativne reorganizacije tako da bi bar sa administrativne tačke gledišta to sve bilo strogo regulisano. Posle formiranja 30. i 40. kadrovske centra, vreme provedeno izvan, u ovom slučaju Čeleketić je bio u Srpskoj vojsci Krajine, se smatra kao vreme provedeno u 40. kadrovskom centru, a to je vojna pošta 4001 u Beogradu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ova naredba koja se tiče formiranja 30. i 40. kadrovske centra je u tabulatoru 38. A sada da pređemo na stranu 86 u tom istom odeljku vašeg izveštaja i tu vidimo, general-major Novaković i ono šta kažete za njega je sledeće ...

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Ono šta sam ja želeo da kažem je da je situacija bila dosta složena. Dakle bilo je ljudi koji su bili rođeni u Krajini ili, recimo, u Bosni i Hercegovini ili u Hrvatskoj koji su i dalje imali rođake koji su živeli tamo, oni su i dalje želeli da odu iz JNA i da služe u lokalnim srpskim snagama. Bilo je i drugih ljudi koji su iz drugih motiva se šetali tamo-amo, tako da su neko vreme bili u SVK, onda bi se vratili u VJ ili su možda bili u VRS i tako dalje. Treća kategorija su ljudi koji nisu želeli da služe ni u Vojsci Republike Srpske ni u SVK, ali bilo je naređenje o tome da treba tamo da se služi. Imamo primer ovde u potparagrafu 1, oprostite, broj 2, da, dakle, drugi potparagraf, tu se spominje pismo, to je spisak koji je poslao Novaković. Dakle Novaković je bio načelnik Generalštaba Srpske vojske Krajine i on je poslao ovaj spisak Momčilu Perišiću, načelniku Generalštaba Vojske Jugoslavije gde izražava svoje nezadovoljstvo tom činjenicom da aktivno osoblje VJ koje je trebalo da služi u SVK je ili otišlo ili se nije ni pojavilo, a on želi da oni dođu i da se uključe u rad Srpske vojske Krajine. Ovde se spominju osam oficira kojima je izdat nalog da se jave i čini se da je ovo bio jedan duži proces, da je bilo dosta posla oko toga i ovde je Novaković izrazio svoje nezadovoljstvo Perišiću.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Na strani 112 se poslednji put u ovom odeljku spominje to, dakle, strana 112, u tački 9 se govori o tome kakva je bila situacija posle povlačenja iz Hrvatske maja 1992. godine, u potparagrafu "b", šta možete da nam kažete o tome?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Vrlo ukratko, časni Sude. Kad je Jugoslovenska narodna armija trebalo da se povuče iz Hrvatske u okviru Vens - Ovenovog plana (Vance - Owen Plan), preduzete su mere na najvišem nivou da se pripreme lokalne oružane snage da se suoče sa tom situacijom i ovo je primer javnog obelodanjivanja toga kakve aktivnosti se preduzimaju da bi se pripremili za povlačenje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Sada strana 113 i potparagraf "C". Šta možete o tome da nam kažete?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Ne ulazeći u detalje, što se tiče Vensovog plana, Vensov plan je predvideo povlačenje oružanih snaga, kako JNA tako i hrvatskih snaga, HV, iz spornog područja. JNA je trebalo da se povuče iz Hrvatske. Kao što sam rekao, trebalo je preduzeti mere da se pripremi Republika Srpska Krajina za tu situaciju. Jedna od tih mera je opisana ovde u ovoj naredbi za VI operativnu grupu gde govori o transformiranju jedinica JNA u jedinice Teritorijalne odbrane, to je, izgleda, kao neko prikrivanje, kao neka maska da bi se, ne samo oprema zadržala u tom regionu, već i zato što je Vens - Ovenov plan zahtevao demilitarizaciju tog regiona i demobilizaciju lokalne srpske Teritorijalne odbrane.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Sada strana 114, potparagraf "A", toga smo se već dotakli kad smo brađivali onaj vaš rezime.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Časni Sude, u izveštaju, kao što se detaljnije objašnjava na sledećim stranicama, pozivamo se na dnevne borbene izveštaje koji su slati iz SVK sledećim ljudima, ne samo lokalnom srpskom rukovodstvu, u to vreme bio je to Martić, nego i kabinetu predsednika Republike Srbije, odnosno lično na ruke gospodinu Slobodanu Miloševiću i, takođe i načelniku Generalštaba VJ koji je u to vrijeme bio Momčilo Perišić. Dokumenti koje ovde imamo pokrivaju vremenski period od novembra 1993. pa sve do 1995. godine. Dnevni, odnosno redovni borbeni izveštaji obično se šalju samo onima koji za njih treba da znaju. Dakle to nisu obični informativni izveštaji, nego se šalju pojedincima na višim nivoima kako bi im pomogli kod donošenja odgovarajućih odluka.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Strana 116. Ne znam da li želite nešto da dodate tome šta vidimo na strani 116 u potparagrafu "F". Vi tu kažete da su SVK i Vojska Jugoslavije razvile i sprovele proceduru i mehanizme za koordiniranje svojih aktivnosti. Želite li tome nešto da dodate?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Pa, u stvari, sledeća strana, strana 117 je relevantnija u ovom kontekstu. Na ovoj strani se objašnjava da će SVK slati redovne izveštaje Vojski Jugoslavije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: A na strani 117?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: U potparagrafu 2 general Mile Novaković, načelnik štaba SVK, načelnik Glavnog štaba SVK, govori o koordinaciji zadataka i, kao što je to objašnjeno u izveštaju, od novembra 1993. godine pa sve tokom 1994. godine, vidimo razmenu naređenja i korespondencije između SVK i Vojske Jugoslavije koji govore o mehanizmima koordinacije. Prema tome, izgleda da su održavani redovni sastanci viših oficira štaba SVK i štaba Vojske Jugoslavije na kojima su se razmatrale razne vojne teme, ne samo vojne situacije nego i teme vezane za operacije SVK za pozadinsku podršku. Imamo tu i beleške o razvijanju zajedničkog odbrambenog sistema. Isto tako, na jednom sastanku koji se spominje u izveštaju dikutovano je o osnivanju sigurnog sistema veza. Svi ti dokumenti dolaze originalno iz SVK, dakle oružanih snaga Srba iz Hrvatske. Ne posedujemo iste dokumenta za Vojsku Republike Srpske, dakle oružane snage bosanskih Srba. Međutim, u dnevnom redu često se spominje Vojska Republike Srpske, prema tome, može se pretpostaviti da je isti odnos postojao i između Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske, odnos sličan onom koji je postojao između VJ i SVK.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Deo broj 4 hrvatskog izveštaja počinje na stranici 121 i naslovljen je kao "Sprovođenje vojnog prava tokom oružanog sukoba u Hrvatskoj" (Implementation of the Military Law and the Laws of Armed Conflict During the Conflict in Croatia). To se spominje na dve strane, na strani 134 i na strani 135. I pri dnu strane 134, potparagraf "c", tu pišete o tome kako je u julu 1995. godine organizacija *Human Rights Watch*, objavila izveštaj od 43 strane pod nazivom "Ratni zločini u bivšoj Jugoslaviji" (War Crimes in the Former Yugoslavia) što je jedan kritički pregled ratnih zločina počinjenih tokom ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, iako se to, uglavnom, odnosi na situaciju u Hrvatskoj. I u potparagrafu "e" na strani 135, piše da su održana samo dva suđenja optuženima za ratne zločine i da nije bilo nikakvih drugih suđenja pripadnicima paravojnih formacija baziranim u Srbiji, niti pripadnicima JNA. Kako se to poklapa sa vašim istraživanjem dokumenata koji su nastali u to vreme?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Časni Sude, mi bismo, naravno, voleli da smo mogli da koristimo originalne izveštaje vojnih sudova Savezne Republi-

ke Jugoslavije. Međutim, mi te dokumente nemamo. Mi smo poslali zahteve za pomoć Vladi Srbije i Crne Gore u vezi s tim, međutim nismo, do sada, u vezi s time primili nikakav odgovor. Prema tome, jedini izvor na koji se mi oslanjamo je izveštaj *Human Rights Watch*. Isto tako, imamo i dokumentarne dokaze od organa bezbednosti na nižim nivoima, o istragama koje su sprovedene o kršenju ratnog prava. Mi znamo da su ti izveštaji prosleđeni odgovarajućim instancama, međutim nemamo ni jednu informaciju o tome šta se nakon toga dogodilo sa tim izveštajima.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Kratko rečeno, jeste li našli bilo kakve dokaze o tome da je bilo krivičnih gonjenja?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Pa glavni izveštaji koji smo pronašli i koji se spominje u izveštaju bave se kršenjima koje su počinili počinioci niskog nivoa, na primer dobrovoljci ili pripadnici suprotstavljenih, odnosno neprijateljskih oružanih snaga. Na primer, iako se to ne objašnjava u izveštaju, ali na osnovu mog prethodnog radnog iskustva, mogu da vam kažem da je u novembru 1993. godine kada se politička situacija u Srbiji u izvesnoj meri promenila, da je tada započet krivični postupak protiv nekih dobrovoljaca Srpske radikalne stranke. Međutim, osim podataka u izveštaju organizacije *Human Rights Watch*, nemamo nikakvih dokaza o tome da je takvo krivično gonjenje sprovedeno do kraja.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Deo 5 izveštaja o Hrvatskoj, isto tako se bavi unapređenjima i pohvalama. Mislim da su te stvari prilično jasne. One se mogu objasniti ako pročitamo taj deo vašeg izveštaja, ali vi, dakle, pišete da su oficiri koje je optužio ovaj Tribunal i dalje uživali svoj čin i bili unapređeni u Vojsci Jugoslavije. Na primer, major Veselin Šljivančanin, oficir za bezbednost Prve gardijske motorizovane brigade, bio je povezan sa događajima u Vukovaru.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Tako je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Zatim vidimo da je Šljivančanin unapređen u pukovnika početkom 1996. godine, da je premešten u Visoku vojnu školu gde je radio kao perdavač taktike do 2001. godine. A 1997. godine je prihvaćen u Školu za narodnu odbranu Vojske Jugoslavije, najnapredniju instituciju u vojnom obrazovanju koja tamo postoji.

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Tako je. Želeo bih još da dodam da je 1998. godine započet predmet pred beogradskim Vojnim sudom u vezi sa

događajima u Ovčari. Ja nisam uključio u svoj izveštaj nalaze tog krivičnog postupka, međutim to nije uticalo na karijeru Šljivčanina.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I, vrlo kratko, dozvolite mi još da se osvrnemo i na bosansko izveštaj i umesto da idemo na sam izveštaj, možda bi bilo bolje i ekonomičnije da iskoristimo vreme i da pogledamo rezime na početku tog vašeg izveštaja. Rezime počinje u paragrafu 15, na strani 9 i možda je dovoljno da pogledamo taj i još par drugih paragrafa na strani 11. Vi u paragrafu 24 vašeg rezimea navodite kako je osim ... U stvari, pre toga, gospodine Tunens, pogledajte, molim vas indeks dokaznih predmeta, znači prošli smo već kroz dokazni predmet 2, nismo prošli kroz 3, 5 i 6. Nemamo vremena i recite želite li da kažete nešto konkretno o ta tri dokazna predmeta u svetlu pitanja koja sam vam do sada postavio?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Mislim da nema za to potrebe, to se spominje u izveštaju.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Vratimo se onda na rezimeu o Bosni, strana 11, paragraf 24. Osim uloge za podršku i pomoć, postoje primeri delovanja borbenih jedinica Vojske Jugoslavije u Bosni i Hercegovini. "Početkom 1993. godine, vladine snage kojima su dominirali Muslimani sprovele su ofanzivu u drinskoj dolini uz granicu sa Srbijom. Te su ofanzive bile toliko uspešne da su u nekim područjima muslimanske trupe držale zapadnu stranu granice između Bosne i Hercegovine i Srbije. Uz podršku trupa Vojske Jugoslavije, vatrenu podršku i logističku podršku Vojska Republike Srpske započela je niz uspešnih protivofanziva u drinskoj dolini i okolini Srebrenice sredinom marta 1993. godine. U isti to vreme Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija (UN Security Council) proglasilo je Srebrenicu zaštićenom zonom. U maju 1993. godine, Savet bezbednosti proširio je koncept zaštićenih zona na pet drugih područja: Goražde, Žepu, Sarajevo, Tuzlu i Bihać. Direktno učešće Vojske Jugoslavije u borbenim operacijama u Bosni i Hercegovini posle maja 1992. godine nije bilo ograničeno samo na drinsku dolinu i granično područje sa Srbijom. Operacije Pancir 1, 2 i 3 protiv snaga Armije Bosne i Hercegovine u okolini Sarajeva od oktobra 1993. godine do septembra 1994. godine sprovodile su primarno jedinice Sarajevsko-romanijskog korpusa Vojske Republike Srpske i druge formacije Vojske Republike Srpske, uz podršku elemenata Vojske Jugoslavije. Operacije u zapadnoj Bosni i Hercegovini uključivale su i aktivno učešće elemenata Vojske Jugoslavije u nekoliko navrata. Cilj tih operacija bila je podrška i ponovno uspostavljanje takozvane

Autonomne Oblasti Zapadne Bosne na čelu sa Fikretom Avbićem. U novembru 1994. godine formirana je posebna vojna komanda pod nazivom 'Pauk' kako bi sprovođila operacije protiv Petog korpusa Armije Bosne i Hercegovine u bihaćkom džepu. Komandant 'Pauka', general-pukovnik Mile Novaković, bivši oficir JNA, koordinirao je svoje operacije sa operacijama SVK, specijalnih jedinica MUP-a Republike Srbije, oružanim snagama Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna i jedinicama Vojske Republike Srpske." Paragraf 26, još samo par drugih stvari. "Glavni štab Vojske Republike Srpske u novembru 1993. godine stvorio je plan za sprovođenje borbenih operacija pod kodnim imenom 'Drina'. Druga etapa tog plana sastojala se od detaljnog plana u slučaju nužde u kojem su učestvovala snaga Vojska Republike Srpske, Vojske Jugoslavije i SVK, u slučaju hrvatskog napada na RSK ili strane agresije, uključujući i vazdušne udare NATO", citat "protiv srpskih država". Kraj citata. "U toj drugoj etapi predviđalo se da će se u značajnoj meri pojačati pomoć Vojske Jugoslavije. To je takođe trebalo da obuhvati i učešće Vojske Jugoslavije u borbenim akcijama. Ukupno uzevši, plan 'Drina' jasno je indicirao da se očekivalo veće učešće Vojske Jugoslavije kao podrška u operacijama Vojske Republike Srpske krajem 1993. i početkom 1994. godine." I vrlo kratko paragraf 27, gde kažete da je osoblje Vojske Jugoslavije i dalje odlazilo u Vojsku Republike Srpske, da su oni i dalje plaćani i unapređivani od strane Vojske Jugoslavije, govorite o administraciji tog osoblja, kadrovskim pitanjima, 30. kadrovskom centru i u paragrafu 30 rezimea kažete da je krajem leta 1992. godine Glavni štab Vojska Republike Srpske zajedno sa Generalštabom Vojske Jugoslavije zajednički doneo plan snabdevanja pod kodnim imenom "Izvor". Cilj plana "Izvor" bilo je omogućavanje dopreme velikih količina municije i goriva iz Savezne Republike Jugoslavije Vojsci Republike Srpske. Nakon toga, uspostavljene su standardne procedure za preuzimanje goriva i drugih potrepština iz Savezne Republike Jugoslavije. Recite da li je taj rezime vaš i da li je tačan?

SVEDOK TUNENS – ODGOVOR: Kao što sam već rekao, izveštaj o Bosni i Hercegovini pripremio je moj kolega Alen Boreli. Mi smo zajedno pregledali ovaj izveštaj, zajedno smo pripremili ovaj rezime. Isto tako, zajedno smo odabrali dokazne predmete iz velike količine dokumentarnog materijala kojim smo se koristili u vezi sa ovom temom.

TUŽILAC NAJS: Časni Sude, imam još 8 tačaka kroz koje želim da vas provedem u izveštaju i to će da bude sve.

SUDIJA MEJ: Koliko će to da traje?

TUŽILAC NAJS : Pa mislim nekih 10 do 15 minuta, a možda i malo duže.

SUDIJA MEJ: U redu, sada ćemo da prekinemo sednicu.

TUŽILAC NAJS: Molim da se gospodinu Tunensu da ažurirana verzija svih dokaznih predmeta kako bi on pre nego što ode kući mogao njih da označi za naše potrebe i kako bi mogao da nas obavesti da li postoje još neki dokumenti koji bi mogli da idu uz njegov odgovor.

SUDIJA MEJ: U redu, to treba da se obavi, međutim treba da se ima u vidu i raspoloživo vreme. Želimo ovo da završimo što je moguće ranije.

TUŽILAC NAJS: Časni Sude, sada imamo popise dokaznih predmeta koji su spremni za vas tako da bi na kraju ovog svedočenja mogli tačno da pogledamo koji će dokazni predmeti da nam trebaju. Časni Sude, nisam siguran koliko je vremena Pretresno veće predvidelo za optuženog. Raspored generala Vega je takav da bi video vezu trebali da imamo u sredu ujutro i bilo bi od velike pomoći ukoliko bi on tada mogao da da svoj iskaz.

SUDIJA MEJ: Odakle on dolazi?

TUŽILAC NAJS: On će da svedoči iz Budimpešte (Budapest).

SUDIJA MEJ: I vi sada želite da se njegovo svedočenje odloži?

TUŽILAC NAJS: Ne, ne, ja tražim da se to organizuje, ali prvo bih trebao da znam koliko dugo će gospodin Milošević da potroši za ovog svedoka.

SUDIJA MEJ: Pa da ga pitamo: koliko vremena želite za ovog svedoka, nakon što ste čuli da Tužilaštvo traži još nešto vremena?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Gospodine Mej, pre svega da vam kažem da sam ja indirektno, preko svog saradnika u toku vikenda čuo da su svedoci koji su bili planirani za ovu nedelju skinuti sa liste za ovu nedelju i dobio sam informaciju da je gospodin Mening danas, da je sadašnji svedok Tunens sutra, dakle danas ga uopšte nisam ni očekivao i da je general Veg prekosutra, a

da su ostali skinuti sa rasporeda za ovu nedelju. Ja nisam stavljao primedbu, jer, evo, za ove dve godine nisam tražio da mi se odlaže bilo kakvo unakrsno ispitivanje bilo kog svedoka, pa ne tražim ni ovoga, ali sad ne mogu da vam kažem napamet koliko će mi vremena trebati, jer moram da pogledam ovo sve. Ja uopšte nisam očekivao, na primer, danas ovog svedoka, ali svejedno, to je vaša stvar. U svakom slučaju, pogledaću tokom popodneva i reći ću vam ujutro.

SUDIJA MEJ: U redu, onda ćemo tada da odlučimo o vremenu. Međutim, kad je reč o drugim svedocima i doktor koji je već bio spreman, on će onda da započne sutra ujutro, jesam li u pravu?

TUŽILAC NAJS: Ne, ne. Jedini svedok koga definitivno imamo zakazano za ovu nedelju je general Veg, on će da svedoči putem video linka iz Budimpešte u sredu ujutro. Bilo bi dobro da možemo da počnemo sa njime u 9.00.

SUDIJA MEJ: U redu, razmotrićemo to i informisati vas o našoj odluci. Rasprava je završena i nastavlja sutra u 9.00.

Fond za humanitarno pravo